

A Deuteronomium befejezése.

Rövid kommentár

Írta:

Dr. Kecskeméthy István.

1. *A szövetség formulája*: XXVI. 16-19; XXVII. 1-10.

- XXVII. 1. És parancsolt Mózes és Izrael vénei a népnek, mondván:
Megőriztétek mind a parancsolatot, melyet én parancsolok
[néktek ma.
2. És legyen azon napon, amelyen átmentek a Jordánon
Abba az országba, melyet az Ur, a te Istened ad néked:
Állíts fel magadnak nagy köveket és meszeld be őket mésszel,
3. És ird fel rájok ennek a tórának minden igéjét [mikor átmegy]
Azért, hogy bemehess abba az országba, amelyet az Ur,
A te Istened ad néked, téjjel és mézzel folyó országba,
Amiképen mondotta az Ur, atyáid Istene néked.
-
4. Legyen tehát, mikor átmentek a Jordánon, állítsátok fel ezeket
[a köveket,
Amelyeket én mondok néktek ma, az Ebál hegyén, és me-
[szeljétek be őket mésszel;
8. És ird fel a kövekre e tórának minden igéjét jó világosan.
5. És építs ott oltárt az Urnak, a te Istenednek,
Olyan kövekből való oltárt, melyek felett ne lendíts vasat]:
6. Ép kövekből építsd az Urnak, a te Istenednek oltárát.
És áldozzál rajta égőáldozatokat az Urnak, a te Istenednek;
7. És áldozzál békeáldozatokat és egyél ott,
És örvendezzél az Ur előtt, a te Isteled előtt.
-
9. És szólt Mózes és a lévita papok egész Izráelhez, mondván:
Figyelj és hellgass Izráel,
Ezen a napon lettél népévé az Urnak, a te Istenednek.
10. Hallgass azért az Urnak, a te Istenednek szavára;
És cselekedd meg az ő parancsolatait és az ő szabályait,
Amelyeket én parancsolok néked ma.

XXVI. 16. Ezen a napon az Ur parancsolja néked,
Hogy megcselekedd ezeket a szabályokat és a törvényeket;
Őrizd meg tehát és cselekedd meg őket teljes szivedből és tel-
[jes lelkedből.

17. Az Urral kimondattad ma :
Hogy Istened lesz néked és hogy az ő útain jársz,
És megőrzöd szabályait és parancsait és törvényeit és hall-
[gatsz a szavára.

18. Az Ur pedig kimondatta veled ma,
Hogy tulajdon népe leszel neki, amiképen megmondotta neked ;
És hogy megőrzöd minden parancsolatát.

19. És hogy legfelsővé tesz téged minden népek felett, kiket alkotott,
Dicséretül, hírül és dicsőségül ;
És hogy szent népe leszel az Urnak, a te Istenednek, miké-
[pen megmondotta.

2. Felállás áldásra és átokra: XXVII. 11—13.

XXVII. 11. És parancsolt Mózes a népnek azon a napon, mondván :

12. Ezek álljanak fel a népet megáldani a Garizim hegyén
(mikor átmentek a Jordánon) :

Simeon és Lévi és Júda és Izsakhár és József és Benjámin.

13. És ezek álljanak fel az átkozásra Ebál hegyén :
Ruben, Gád és Aser, és Zebulon, Dán és Naftali.

3. Tizenkét átok: XXVII. 14—26.

14. És feleljenek a lévíták és mondják Izráel minden férfiának
[nagy hangon.

15. Átkozott a férfi, aki csinál faragott és öntött képet,
az Ur előtt utálatot, mesteri kéz művét, és felállítja titkon ;
És feleljen az egész nép, és mondja, Ámen.

16. Átkozott, aki becsméri atyját és anyját ;
És mondja az egész nép, Ámen.

17. Átkozott, aki elmozdítja felebarátjának határát ;
És mondja az egész nép, Ámen.

18. Átkozott, aki eltévelyíti a vakot az úton ;
És mondja az egész nép, Ámen.

19. Átkozott, aki a jövevény, árva, és özvegy jogát elcsavarja ;
És mondja az egész nép, Ámen.

20. Átkozott, aki atyja feleségével hál, mert feltakarta atyja takaróját ;
És mondja az egész nép, Ámen.

21. Átkozott, aki bármely barommal hál ;
És mondja az egész nép, Ámen.

- XXVII. 22. Átkozott, aki nővérével hál, atyja lányával vagy anyja lányával ;
 És mondja az egész nép, Amen.
23. Átkozott, aki napával hál ;
 És mondja az egész nép, Amen.
-
24. Átkozott, aki agyonüti felebarátját titkon ;
 És mondja az egész nép, Amen.
25. Átkozott, aki ajándékot vesz, hogy agyon üssön valakit ártatlanul ;
 És mondja az egész nép, Amen.
26. Átkozott, aki fent nem tartja e tóra minden igéjét, megcsele-
 [kedvén őket ;
 És mondja az egész nép, Amen.

4. Az áldás és az átok. XXVIII. 1—68.

A) Az áldás. XXVIII. 1—14.

I. Termékenység: 1 abc. 2. a., 3—6. v.

- XXVIII. 1. a. És ha hallgatva hallgatsz az Urnak, a te Istenednek szavára,
 b. Ugy hogy vigyázol, hogy megcselekedd minden parancsolatát,
 c. Amit én parancsolok néked ma ; akkor lesz,
2. Hogy reád jönek mind ezek az áldások és utólérnek téged,
 (ha hallgatsz az Urnak, a te Istenednek szavára) ;
3. Áldott leszel a városban, és áldott leszel a mezőn.
4. Áldott a te méhed gyümölcse és fülded gyümölcse ;
 És barmod gyümölcse, teheneid ellése és juhod fajzása.
5. Áldott lesz a kosarad és a sütőteknőd ;
6. Áldott leszel jöttödben, és áldott leszel mentedben.

II. Hatalom és méltóság: 1 d. 7—10. v.)

1. d. És legfelsővé tesz téged az Ur, a te Istened,
 e. A föld minden népei felett.
 f. Ellenségeidet, akik rád támadnak, az Ur megverve teszi elődbe ;
 Egy úton jönek ki reád és hét úton futnak el előtted.
8. Az Ur az áldást melléd parancsolja csüreidben,
 És mindenben, amire kezedet teszed. (És megáld téged
 az országban, melyet az Ur, a te Istened ad néked.)
9. Felállít téged az Ur magának szent néppé ; (mint megeskü-
 dött neked, ha megőrzöd az Urnak, a te Istenednek paran-
 csait, és jársz az ő útain.)
10. És látják a föld minden népei ;
 Hogy az Ur neve neveztetett feletted, és félnek tőled.

III. Bőség és tekintély: 11—14. v.

11. És bőven ad neked jót az Ur méhed gyümölcseiben,
 És barmod gyümölcseiben és földed gyümölcseiben ;

- XXVIII. A földön, melyről megesküdt az Ur atyáidnak, hogy neked adja,
12. Megnyitja az Ur neked az ő jó kincstárát,
Az eget, hogy megadja földed esőjét idejében;
És hogy megáldja kezéd minden munkáját.
És kölcsönt adsz sok népeknek, és te nem veszel kölcsönt.
13. És fővé tesz téged az Ur és nem farkká;
És csak felül leszel, és nem leszel alúl.
-

- Ha hallgatsz az Urnak, a te Istenednek parancsaira, amelyeket én parancsolok néked ma, hogy megőrizd és megcselekedd.
14. És nem térsz el egy igétől sem, amit én parancsolok néktek ma, jobbra, sem balra; hogy járjatok más istenek után, hogy szolgáljatok nekik.

B) *Az átok.* XXVIII. 15—68.

I. *Terméketlenség.* 15—24. v.

15. De lesz, hogy ha nem hallgatsz az Urnak, a te Istenednek szavára,
Vigyázva, hogy megcselekedd minden parancsolatát
És szabályát, amelyet én parancsolok néked ma:
Akkor reád jönnek mind ezek az átkok és utólrának téged;
16. Átkozott leszel a városban, és átkozott leszel a mezőn;
17. Átkozott lesz a kosarad és a sütőteknőd.
18. Átkozott lesz méhed gyümölcse és a földed gyümölcse;
Teheneid ellése és juhtod fajzása.
19. Átkozott leszel jöttödben, ét átkozott leszel mentedben.
-

20. Reád bocsátja az Ur az átkot, a rémületet és a fenyegetést mindenben, amire kezedet teszed, hogy megtedd; amíg elpusztulsz és amíg elveszel hamar, cselekedeteid gonoszsága miatt, melyekkel elhagytál engem.
-

21. Hozzád ragasztja az Ur a döghalált;
Mig elemészti téged a földről, ahova fe bemégy, hogy birtokba vedd.
22. Megver téged az Ur sorvadással és hidegleléssel,
És gyuladással és lázzal és szárazsággal és üszöggel és aszályal;
És ezek üldöznek téged, amíg elveszel.
23. És lesz eged, mely fejed felett van, vassá;
És a föld, mely alattad van, vassá.
24. Az Ur porrá és hamuvá teszi országod esőjét;
Az száll az égből rád, míg elpusztulsz.
-

II. *Veresség és megaláztatás.* 25—46. v.)

25. Az Ur megverve tesz téged ellenségeid elé,
Egy úton mégy ki rájuk, és hét úton futsz el előlük;
És réme* leszel a föld minden országának.

- XXVIII. 26. És a holttested eledelévé lesz az ég minden madarának,
És a föld vadállatának, és nem lesz, ki elriassa.
27. Megver téged az Ur egyiptomi fekélyvel és pestisdaganattal
(és rühvel és kosszal, (melyekből nem tudsz kigyógyulni).
28. Megver téged az Ur örvöngéssel és vaksággal és szivfélelemmel:
29. És tapogatsz délben, mint a vak tapogat a sötétben,
(és nem boldogulsz útaidban);
És csak elnyomott és megrabolt leszel minden nap,
(és nem lesz, ki megszabadítson).
-
30. Feleséget jegyysz, és más férfi hál vele,
Házat építesz, és nem lakol benne;
Szőlőt ültetsz, és nem élvezed.
31. Ökröd levágva szemeid előtt, és nem eszel belőle,
Szamarad elrabolva szined előtt, és nem tér vissza hozzád;
Juhod odaadva ellenségeidnek, és nincs, ki neked megszabadítsa.
32. Fiaid és leányaid odaadva más népnek,
És szemeid látják és epednek értök egész nap;
És nem áll hatalmadban.
-
33. Földed (és minden fáradságod) gyümölcsét oly nép eszi meg,
[melyet nem ismertél];
És csak elnyomott és összetörött leszel minden időben:
34. Ugy hogy megőrülsz a látványtól, amit szemeid látnak.
35. Megver téged az Ur gonosz fekélyvel térdeiden és combjaidon;
Melyből nem tudsz kigyógyulni (talpadtól fejed tetejéig).
36. Elvisz az Ur téged és királyodat, akit magad fölé állítasz,
Oly néphez, melyet nem ismertél sem te, sem atyáid;
(és szolgálsz ott más isteneket, fát és követ).
37. És leszel rémmé, példabeszéddé és közmondássá;
Minden népek között, ahova vezet téged az Ur.
-
38. Sok magot viszel kí a mezőre, és keveset gyűjtesz be;
Mert megemészti azt a sáska.
39. Szőlőket ültetsz és művelsz, és bort nem iszol, nem is szüretelsz;
Mert megeszi azt a féreg.
40. Olajfáid lesznek (neked minden határodban) és olajjal nem
kened magad;
Mert olajbogyód lehullik.
41. Fiaikat és leányokat nemzesz, és nem lesznek tiéid;
Mert a fogságba mennek.
42. Minden fadat és földed gyümölcsét a sáska birtokolja.

III. *Szolgaság és szegénység.* 43—57. v.)

43. A jövevény, aki közötted van, föléd emelkedik feljebb-feljebb;
És te alászállasz lejjebb-lejjebb.

- XXVIII. 44. Ő ad neked kölcsönt, és nem te adsz neki kölcsönt;
 Ő lesz fővé, és te leszel farkká.
45. És rád jönnek mind ezek az átkok és üldöznek téged,
 És utólrénekn téged, míg elpusztulsz;
 Mert nem hallgattál az Urnak, a te Istenednek szavára,
 Hogy megtartsd parancsait és szabályait, melyeket parancsolt néked;
46. És rajtad lesznek jeltül és csodáútl, és a te magodon örökké.
-
47. Annak fejében, hogy nem szolgáltad az Urat, a te Istenedet
 Örömmel és jó szívvél a mindenben való bőség miatt:
48. Szolgálni fogod ellenségedet, akit rád bocsát az Ur,
 Éhségben és szomjúságban és meztelenségben és mindennek [szűkiben];
 És vasigát tesz a nyakadba, míg kipusztít téged.
49. Egy népet támaszt az Ur ellened messziről,
 A föld végéről, miként a sas reptül;
50. Egy népet, melynek nyelvét nem érted, egy keményarcú népet;
 Mely vénre nem tekint s ifjúnak nem kedvez.
-
51. És megemészti barmod gyümölcsét és földed gyümölcsét (míg [elpusztít téged]);
 Mely nem hágy gabonából, mustodból és olajodból,
 Tehened elléséből és juhod fajzásából, míg elveszít téged.
52. a, b, c. És ostromol téged minden kapuidban;
 Mignem ledülnek magas és megerősített kőfalaid,
 Amelyekben te bízol, egész országodban.
53. És megeszed méhed gyümölcsét, fiad és leányaid húsát,
 Akiket ad neked az Ur, a te Istened;
 Az ostromban és szorultságban, mellyel megszorít téged el[lenséged].
-
52. d. e. És ostromol téged minden kapuidban, egész országodban,
 Melyet ad neked az Ur, a te Istened.
54. Aki közted a legfinomabb férfi és kényes nagyon;
 Irigy szemmel néz fivérére,
 És keble feleségére és többi fiaira, akiket meghagy:
55. Hogy ne adjon közülök egynek fiai húsából,
 Akiket meg fog enni, mivel nem hagyott neki semmit
 Az ostromlásban és a szorultságban,
 Mellyel megszorított téged ellenséged minden kapuidban.
-
56. Közted a legfinomabb nő és a legkényesebb,
 Aki meg nem próbálta talpát a földre állítani
 Kényeskedésből és finomságból;
 Irigy szemmel néz keble férjére és fiára és lányára,

- XXVIII. 57. És mássára, mely lábai közül kijön,
És fiaira, akiket megszül;
Mert megeszi őket mindennek hiányában titokban,
Az ostromban és szorultságban,
Mellyel megszorít téged ellenséged kapuidban.
-

IV. A tórán kívüli átok. XXVIII. 58—68.

58. Ha nem vigyázol, hogy megcselekedd
E tóra minden szavát, mely meg van írva ebben a könyvben;
Hogy féld ezt a dicső és félelmes nevet (az Urat, a te Istenedet):
59. Csodálatosokká teszi az Ur a te csapásaidat (és a te magod
[csapásait];
Nagy csapásokká és állandókká (és gonosz betegségek­
[és állandókká]).
60. És ismét rád hozza Egyiptom minden betegségeit (amelyektől
[féltél; és hozzád ragadnak).
61. Mind azt a betegséget és mind azt a csapást is,
Ami nincs megírva ennek a tórának a könyvében;
Reád hozza az Ur, mig kipusztít téged.
-

62. És kevesen maradtok annak helyében, hogy annyian voltatok,
Mint az ég csillagai sokaságra nézve;
Mert nem hallgattál az Urnak, a te Istenednek szavára.
63. És lesz, hogy amint örült az Ur rajtatok,
Miközben jót tett veletek és miközben megsokasított titeket,
Ugy fog örülni az Ur rajtatok,
Miközben elveszt titeket és miközben elpusztít titeket;
És kigyomláztok arról a földről,
Ahova te bemégy, hogy birtokodba vedd azt.
-

74. És szétszór téged az Ur minden népek közé,
A föld végétől a föld végéig;
És szolgálsz ott más isteneket, akiket nem ismertél
Sem te, sem atyáid, fát és követ.
65. És ezek között a nemzetek között nem nyugszol meg;
És nem lesz nyughelye talpadnak.
Hanem reszkető szívet ad neked ott az Ur,
És szemek sorvadását és lélek búsulását;
66. És a te életed fel lesz akasztva veled átellenben.
-

- És félsz éjjel és nappal, és nem bizol életedben;
67. Reggel azt mondod, Bárcsak este volna,
És este azt mondod, Bárcsak reggel volna.
Szíved félelme miatt, mellyel félsz,
És szemeid látása miatt, melyet látsz.

XXVIII. 68. És visszavisz téged az Ur Egyiptomba hajókon, azon az úton,
Amelyről azt mondtam néked, Nem látod azt már többé.
És áruljátok ott magatokat ellenségeiteknek
Rabszolgául és rabnőkül, és nem lesz aki megvegyen.

5. Bevezető intés Mózes énekéhez. XXVIII. 69—XXIX. 28.

69. Ezek annak a szövetségnek ígái, amit parancsolt az Ur Mózesnek,
hogy megkössön Izráel fiaival Móáb földén; azon a szövetségen kívül,
melyet Hóreben kötött velök,

XXIX. 1. És előhívtá Mózes az egész Izráelt, és szólt nekik;
Ti láttatok mindent, amit cselekedett az Ur,
A mi Istenünk a ti szemeitek előtt Egyiptom országában
Faraóval és minden szolgálival és egész országával.
2. Azokat a nagy kísértéseket, melyeket láttak szemeid;
Azokat a jeleket és azokat a nagy csodákat.

3. (De nem adott az Ur nektek szívet érteni
és szemeket látni és füleket hallani a mai napig.)

4. És vezettelek benneteket negyven évig a pusztában;
Nem koptak le ruháitok rólatok, (és sarud nem kopott le
lábaidról.)

5. Kenyeret nem ettetek, és bort és részegítő italt nem ittatok;
Hogy megtudjátok, hogy én, az Ur, vagyok a ti Istenetek.

6. És mikor bejöttetek erre a helyre, kijött Szihon, Hesbon királya,
És Og, a Bászán királya ellenünk háborúra, és megvertük őket.

7. (És elvettük országukat, és örökségül adtuk azt a rubeninek
és a gádinak; és a manassi féltörzsének.)

(8.)

9. Ti állotok ma mindnyájan az Ur előtt, a ti Istenetek előtt;
Főitek, törzseitek, véneitek, tisztjeitek,

(10.) Izráel minden embere, 10. kicsinyeitek, feleségeitek, és zselléred,
Akik táborodban vannak, favágódtól vízmerítődig:

11. Hogy átlépj az Urnak, a te Istenednek szövetségébe és esküvésebe;
Amelyet az Ur, a te Istened köt veled ma.

12. (Hogy felállítson téged ma magának népévé és Ő legyen neked
Isteneddé, amiképen mondta neked; és amiképen megesküdött
atyáidnak, Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak.

13. De nem veletek magatokkal kötöm én ezt a szövetséget és
(14) ezt az esküvást 14. hanem azzal, aki itt van, velünk állva ma
az Ur előtt, a mi Istenünk előtt; és azzal, aki nincs itt velünk ma.)

- XXIX. 8. Őrizzétek meg azért e szövetség igéit és cselekedjétek meg őket ;
 Hogy boldoguljatok mindenben, amit cselekesztek.
15. Mert ti tudjátok, hogyan laktunk Egyiptom országában ;
 És hogyan mentünk át a pogányok közt, akik közt átmentünk.
16. És láttátok szörnyüségüket és tuskóikat ; fát és követ ;
 Ezüstöt és aranyat, amelyek náluk vannak.
-
17. Nehogy legyen köztetek férfi vagy nő, vagy család vagy törzs,
 Akinek a szive elfordul (ma) az Urtól, a mi Istenünktől ;
 Hogy elmenjen azoknak a pogányoknak isteneit tisztelni :
 (Nehogy legyen köztetek mérget és ürmöt termő gyökér).
18. És megtörténjék, hogy mikor hallja ennek az átoknak igéit,
 Hát áldást mondjon magára szívében, szólván,
 Békességem lesz nekem, ha szívem keménységében járok is.
 (Hogy elragadja a részeg a szomjast.)
-
19. Nem szándékozik az Ur megbocsátani annak,
 Mert akkor fellobban az Ur haragja és féltékenysége az ellen
 [az ember ellen,
 És reá fekszik arra mind az az 'átok, ami meg van írva ebben
 [a könyvben,
 És eltörli az Ur annak nevét az ég alól.
29. És elkülöníti azt az Ur veszedelemre Izráel minden törzsei közül,
 A szövetség minden átka szerint, mely meg van írva a tórá-
 [nak ebben a könyvében.
-
21. És azt mondja a jövő nemzedék, fiaitok, kik utánatok támadnak,
 És az idegen, aki jön messze földről ;
 (és látják annak az országnak csapásait és beteg-
 ségeit, melyekkel az Úr megbetegítette azt. 22. Kén
 és só, égés egész országa, nem vetik be és nem
 terem, és nem nő benne semmi fű ; olyan mint
 Szodoma és Gomora Adma és Ceboim romjai,
 melyeket az Ur elsüllyesztett haragjában és búsu-
 lásában.)
- (22.)
23. És azt mondják minden népek, Miért tett így az Ur ezzel az
 [országgal ;
 A nagy haragnak micsoda heve ez ?
24. És azt mondják majd, Amért elhagyták az Urnak, atyáik Iste-
 [nének szövetségét ;
 Melyet kötött velök, mikor kihozta őket Egyiptom országából.
-
25. És elmentek és tiszteltek más isteneiket és leborultak előttük ;
 Isteneiket, akiket nem ismertek és Ő nem osztott ki nekik.
26. És felgerjéte az Urnak haragja arra az országra,
 Hogy rá hozta mind azt az átkot, ami meg van írva ebben
 [a könyvben.

XXIX. 27. És kigyomláta őket az Ur földjükről haraggal és búsulással
[és nagy bosszúsággal;
És vetette őket más országba, mint ma.

28. Az elrejtett dolgok az Urnál, a mi Istenünkénél vannak; a megfejtettek pedig nálunk és fiainknál örökké, hogy megcselekedjük minden igéit ennek a tórának.

6. A megtérés megfordítja az átkot. XXX. 1—7.

- XXX. 1. És lesz, ha rád jönnek mind ezek az igék,
Az áldás és az átok, melyet előtökbe adtam;
És te ezt szivedre veszed mind azok közt a pogányok közt,
Ahova száműz téged az Ur, a te Istened;
2. És megtérsz az Urhoz, a te Istenedhez, és hallgatsz a szavára,
(Egészen úgy, amint én parancsolom neked ma)
Te és fiaid teljes szivedből és teljes lelkedből;
3. Akkor megfordítja az Ur, a te Istened fogságodat;
És könyörül rajtad és ismét összegyűjt téged
Minden népek közül, ahova szétszórta téged az Ur, a te Istened.
4. Ha az ég szélén lesz száműzötted;
Onnét gyűjt össze az Ur, a te Istened és onnét vesz fel téged.
5. És behoz téged az Ur, a te Istened abba az országba,
Melyet atyáid birtak, és birni fogod azt;
És jót tesz veled és megsokasít téged, jobban mint atyáidat.
6. És körülmetéli az Ur, a te Istened a te szivedet és magod-
[nak szívét;
Hogy szeresd az Urat, a te Istenedet, teljes szivedből és
[teljes lelkedből, hogy élj.
7. És az Ur, a te Istened mind ezeket az átkokat ellenségeidre teszi;
És azokra, akik téged gyűlölnék, akik üldöztek téged.

7. A megtérőhöz tér az Úr. XXX. 8—10.

- XXX. 8. Te pedig megtérsz és hallgatsz az Urnak,
A te Istenednek szavára;
És megcselekszed minden parancsolatát,
Amit én parancsolok neked ma.
9. És bőven ad neked az Ur, a te Istened
Kezeidnek minden munkájában,
Méhed gyümölcsében és barmod gyümölcsében,
És földed gyümölcsében jót;

Mert megtér az Ur, hogy örüljön rajtad, jóra,
Miként örült atyáidon:

- XXX. 10. (Ha hallgatsz az Urnak, a te Istenednek szavára, megőrizvén parancsait és szabályait, mely meg van írva a tóranak ebben a könyvében;)
Ha megtérsz az Urhoz, a te Istenedhez
Teljes szivedből és teljes lelkedből.
-

8. *Az ige közel van.* XXX. 11—14.

- XXX. 11. Mert ez a parancsolat, amit én parancsolok neked ma,
Nem nehéz neked és nincs messze tőled.
12. Nem az égben van, hogy azt mondd:
Ki megy fel nekünk az égbe, hogy lehozza azt nekünk,
És hirdesse azt nekünk, hogy megcselekedjük azt?
13. És nem a tengeren túl van, hogy azt mondd:
Ki megy át nekünk a tengeren túl, hogy elhozza azt nekünk,
És hirdesse azt nekünk, hogy megcselekedjük azt?
14. Mert közel van hozzád az ige nagyon:
Szádban és szivedben és kezeidben, hogy megcselekedd azt.
-

9. *Válasszatok!* XXX. 15—20.

- XXX. 15. Ime, az életet és a jót adtam elődbe ma,
És a halált és a rosszat.
16. Ha hallgattok az Urnak, a ti Istenednek parancsaira,
Melyeket én parancsolok néked ma,
Hogy szeresd az Urat, a te Istenedet, járván az ő útain,
És megőrizvén parancsait és törvényeit és szabályait:
Akkor élsz és sokasodol,
És megáld téged az Ur, a te Istened abban az országban,
Ahova te bemégy, hogy birtokodba vedd azt.
-
17. De ha elfordul szived és nem fogadsz szót;
És elragadtatol és meghajolsz más isteneknek és szolgálsz nekik:
18. Kijelentem nektek ma, hogy elveszvének elvesztetek;
Nem sokáig éltek azon a földön, ahova te átmégy a Jordánon,
Hogy bemenj oda és birtokodba vedd azt.
19. Tanuúl hívom ellenetek ma az eget és a földet,
Az életet és a halált adtam elődbe, az áldást és az átkot;
Válaszd tehát az életet, hogy élhess te és a te magod:
20. Hogy szeresd az Urat, a te Istenedet, hallgass a szavára és
[ragaszkodjál hozzá.
-

(Mert ő a te életed és időd hosszúsága az azon a földön való lakásra, amelyről megesküdt az Ur atyáidnak, Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak, hogy nekik adja.)

10. Mózes, halálát érezvén, beindítja Jósuét: XXXI. 1—8.

- XXXI. 1. És elvégezte Mózes ez igéket szólni egész Izráelhez,
2. És mondta nekik, Százhusz esztendőös vagyok én ma,
Nem bírok már jönni és menni;
És az Ur azt mondta nekem, Nem mégy át ezen a Jordánon.
3. Az Ur a te Istened, Ő megy át előtted,
Ő pusztítja ki ezeket a nemzeteket előled, és birtokba veszed őket.

- Jósué, ő megy át előtted, mint mondotta az Ur;
4. És úgy cselekszik velök az Ur, mint Szihonnal és Oggal cse-
[lkekedett,
Az emoriak királyaival és országukkal, kiket elpusztított.
5. És előtökbe adja őket az Ur, és úgy cselekesztek velök egészen,
Mint az a parancs, melyet én parancsolok néktek:
6. Legyetek erősek és bátrak, ne féljetek és ne rettegjetek tőlük.
(Mert az Ur a te Istened, Ő megy veled, nem tágit tőled és
nem hágy el téged.)

7. És szólította Mózes Jósuét, és az egész Izráel szemébe
[mondta neki,
Légy erős és bátor, mert te viszed be ezt a népet
Abba az országba, amelyről megesküdött az Ur az ő atyáiknak,
Hogy nekik adja; és te adod azt birtokukba nekik.
8. És az Ur az, aki előtted megy, Ő veled lesz, nem tágit tőled;
És nem hágy el téged, ne félj és ne csüggedj.

11. Ezt a tórát hétévenként fel kell olvasni: XXXI. 9—13.

- XXXI. 9. És leírta Mózes ezt a tórát, és a papoknak adta,
Lévi fiainak, kik az Ur szövetségládáját hordozzák;
És Izráel minden véneinek.
10. És parancsolt nekik Mózes azon a napon, mondván:
Hét évenként, az elengedés évének időpontján,
A sátorok innepén,
11. Mikor egész Izráel eljön, hogy lássa az Urnak, a te Istened-
[nek orcáját.
Azon a helyen, amelyet választ:
Olvasd fel ezt a tórát egész Izráel előtt, füleikbe.

12. Gyűjtsd össze a népet, a férfiakat és az asszonyokat
És a kicsikéket, és zselléredet, ki kapuidban van;
Hogy hallgassák és hogy tanulják meg,
És féljék az Urat, a ti Isteneteket és vigyázzanak,
Hogy megcselekedjék ennek a tórának minden igéit.
13. És fiaik, akik nem tudják, hallgassák és tanulják meg,
Hogy féljék az Urat, a ti Isteneteket;

Minden időben, amig ti életben lesztek azon a földön,
AhoVa átmentek a Jordánon, hogy birtokba vegyétek azt.

12. *Mózes ezt a tórát átadja a lévitáknak: XXXI. 24–27.*

- XXXI. 24. Lett azért, mikor elvégezte Mózes e tóra igéit leirni (egy [könyvbe végig]);
25. Akkor parancsolt Mózes a lévitáknak,
Akik az Ur szövetségének ládáját hordozzák, mondván:
Vegyétek a tórának ezt a könyvét,
És tegyétek azt az Urnak, a ti Isteneteknek frigyládája mellé;
És legyen ott ellened tanúbizonyosságul.
27. Mert én ismerem pártütésedet és kemény nyakat, ma,
Ime, mikor még én élek veletek, ma,
Pártütők voltatok az Urral; hát még halálom után?

13. *Józsué hivatalba állítja az Ur: XXXI. 14–15. 23.*

- XXXI. 14. És azt mondta az Ur Mózesnek,
Imé, közel van halálod napja, szólítsd Józsué,
És álljatok a gyülekezet sátorába, hogy rendelkezem neki.
És elment Mózes és Józsué és a gyülekezet sátorában álltak:
15. És megjelent az Ur a sátorban felhő-oszlopban,
És a felhő-oszlop a sátor ajtajába állt.
23. És parancsolt Józsuének, Nún fiának, és azt mondta,
Légy erős és bátor, mert te viszed le Izráel fiait
Az országba, melyről megesküdtem nekik; és én leszek veled.

14. *Az Ur egy intő éneket ad Mózesnek: XXXI. 16–21.*

- XXXI. 16. Erre szólt az Ur Mózesnek, Ime te fekszel atyáiddal,
Ez a nép pedig felkél és paráználkodik
Annak az országnak idegen isteneivel, amelynek kebelébe be-
[megy.
És elhagy engem és megtöri szövetségemet (melyet kötöt-
[tem vele):
17. Akkor fellobban rá haragom azon a napon és elhagyom őket,
És elrejttem tőlük orcámat, és zsákmánnyá lesz.

És sok baj és nyomorúság fogja őt érni,
És azt mondja majd akkor, Nemde mert nincs köztem Istenem,
Azért értek engem ezek a bajok?

18. Pedig én akarva rejtem el orcámat azon a napon,
Mind azért a gonoszért, amit cselekedett;
Hogy elhajolt más istenekhez.
19. Most azért irjátok le magatoknak ezt az éneket

- És tanítsd meg rá Izráel fiait, tedd azt a szájokba ;
Hogy legyen nekem ez az ének tanúbizonyoságul Izráel fiai ellen.
XXXI. 20. Mert beviszem őt arra a földre, melyről megesküdtem atyáinak,
Tejjel és mézzel folyó! — és eszik és jóllakik és meghízik ;
Akkor elhajol más istenekhez, és azokat szolgálja.
-

- És megvetnek engem és megtöri az én szövetségemet.
21. És lesz, hogy sok baj és nyomoruság éri őt :
Akkor tesz ez az ének tanúbizonyoságot vele szemben ;
Mert nem megy feledésbe magvának szájából.
Mert tudom, mit forgat képzeletében ma, mielőtt bevinném őt
Abba az országba, melyről megesküdtem atyáiknak.
-

15. *Mózes ez éneket leírja, és összegyűjteti
a népet meghallgatására : XXXI. 22. 28—30,*

22. És leírta Mózes ezt az éneket azon a napon ;
És megtanította arra Izráel fiait :
28. Gyűjtsétek hozzám törzseitek minden vénjét és hivatalnokaitokat,
Hadd mondjam el füleikbe ezeket az igéket ;
És hívjam ellenök tanúbizonyoságul az eget és a földet,
29. Mert tudom, hogy halálom után bizonyosan megromoltok.
-

- És letértek az útról, melyet én parancsoltam nektek ;
És szembe talál benneteket a baj a napok végén.
Mert azt cselekszitek, ami gonosz az Ur szemeiben ;
Hogy bosszantsátok Őt kezeitek csinálmányával.
30. Elmondta azért Mózes Izráel egész gyülekezetének füleibe
Ennek az éneknek igéit végiglen.
-

16. *Mózes éneke : XXXII. 1—43.*

- XXXII. 1. Figyeljete, ti egek, hadd beszéljek ;
És hallgassa a föld szám mondásait.
2. Csepegjen, mint az eső, tanításom,
Folyjon, mint a harmat, mondásom ;
(Mint permeteg zöld pázsiton,
És mint záporoső fűvön.)
3. Mert az Ur nevét hirdetem ;
Tulajdonítsatok nagyságot Istenünknek !
-
4. A szikla ! cselekedete tökéletes,
Mert minden úta ítélet ;
Hűség Istene álnokság nélkül,
Igazságos és egyenes Ő.
5. Rossz volt hozzá, nem fiai, foltjuk ;
Egy fonák és facsaros nemzedék.

- XXXII. 6. Hát ezzel fizettek az Urnak,
Bolond és nem bölcös nép?
Nemde Ő a te Atyád, ő vett meg téged,
Ő alkotott téged és alapított téged?
7. Emlékezzél ősidőkre,
Gondolatok nemzedékek éveire!
(Kérdezd atyádat és megjelenti neked;
Véneidet, és megmondják neked.)
-
8. Mikor a Magasságos örökséget osztott a nemzeteknek,
Mikor elszélesztette Ádám fiait;
A népek határait Izráel fiainak
Száma szerint állapította meg.
9. Mert az Ur osztályrésze az ő népe;
Jákob az ő örökrésze.
-
10. Pusztá földön találta őt,
És ordító sivatag kietlenében;
Körülölelte őt, gondjába vette őt,
Őrizte őt, mint a szeme fényét.
11. (Mint sas felkölti fészket,
Fiókái felett lebeg;)
Kiterjesztette szárnyait, felvette őt,
Szárnyán hordozta őt.
-
12. Az Ur egyedül vezette őt;
És nem volt vele idegen isten.
13. Nyargaltatta őt a föld magasságain,
És a mező gyümölcseit ette;
És mézet szopatott vele a sziklából,
És olajat a kőszirt kovájából.
-
14. (Tehéntejfelt és juhtejet
Bárányok kövérével,
És básánfi kosokéval és bakokéval,
Búza vesekövrével;
És szőlővért ittál, bort.)
-
15. És meghizott Jesurun és kirúgott,
Meghiztál, megvastagodtál, meghájasodtál;
És elhagyta Istent, aki alkotta őt,
És megvetette üdye kőszikláját.
16. Féltékennyé tették Őt idegenekkel;
Utálatosságokkal bosszantották Őt.
-

- XXXII. 17. (Ördögöknek áldoztak, nem istennek,
Isteneknek, kiket nem ismertek ;
Ujaknak, akik nem rég jöttek,
Nem ismerték őket atyáid).
-
18. A sziklát, aki téged nemzett, elfejejtetted ;
És elfelejtetted Istent, aki téged szült.
19. És látta az Ur, és elborzadt
Fiai és leányai bosszantásától.
20. És azt mondta, Elrejttem tőlük orcámat,
Meglátom, mi lesz a végök.
-
- Mert fonák nemzedék ők ;
Fiak, akikben nincs hűség.
21. Ők nemistennel tettek engem féltékennyé,
Bálványaikkal bosszantottak engem ;
Én pedig nemnéppel teszem őket féltékenyekké,
Istentelen néppel bosszantom őket,
-
22. Mert tűz gyúladt haragomban,
És égett az alvilág legaljáig ;
És megemésztett földet termésestől,
És lángba borított hegy-fundamentomokat.
23. Veszedelmeket halmozok rájok ;
Nyilaimat rájok fogyasztom el.
-
24. Éhségtől kimerültek, láztól emésztettek,
És keserű dögvészről ;
Vadállat-fogakat is bocsátok rájok,
Porban csúszók mérgével.
25. Kint kard rabol, bent félelem ;
Ifjat is, szüzet is, csecsemőt ősz emberrel.
-
26. Azt mondtam, kiirtanám őket ;
Eltörölném emberek közül emlékezetöket :
27. Ha ellenség bosszantásától nem tartanék ;
Hogy majd félreértik szorongatóik ;
Hogy azt mondják, A mi kezünk volt hatalmas,
És nem az Ur cselekedte mind ezt.
-
28. (Mert tanácsavesztett nép ezek ;
És nincsen bennök értelem,
29. Ha bölcsök volnának, megértenék ezt ;
Meggondolnák végöket.)
-

- XXXII. 30. Hogyan kergetett volna egy ezeret,
 És futamított volna meg kettő tizezeret;
 Ha nem úgy, hogy sziklájok eladta őket,
 És az Ur kiszolgáltatta őket?
31. Mert nincs olyan az ő sziklájok, mint a mi sziklánk;
 Még ha ellenségeink is a bírák.
-
32. Mert nekik Szodoma szőlőtövéből van szőlőtövük,
 És Gomora mezősegeiről;
 Szőlőbogyóik méregbogyók,
 Keserű fürtjeik vannak nekik.
33. Sárkányméreg a boruk;
 És viperák kegyetlen mérge.
-
34. Nemde ez el van téve nálam,
 Lepecsételve kincstáramban;
35. A bosszúállás és megfizetés napjára,
 Arra az időre, mikor lábuk meginog?
 Mert közel van veszedelmők napja,
 És siet, ami készen van számukra.
-
36. Mert az Ur igazságot szolgáltat népének,
 És szolgálát megszánja.
 Mert látja, hogy eltűnt az erő;
 És oda van rab és szabad.
37. És azt mondja, Hol vannak isteneik,
 A szikla, amelyben bíztak;
-
38. Akik áldozataik kövérét ették,
 Italáldozatuk borát itták?
 (Keljenek fel, és segítsenek meg benneteket,
 Legyenek felettetek oltalmúl.)
39. Lássátok most, hogy én vagyok az, (és nincs isten mellettem),
 Én ölök és elevenítek;
 Sebesítettem és én gyógyítok,
 És nincs, ki kezemből kimentsen.
-
40. Mert égre emelem kezemet;
 Ugy mondom, Örökké élek én.
41. Ha megélesítettem villámló kardomat,
 És ítéletbe fog kezem;
 Bosszút állok ellenségeimen,
 És gyűlölőimnek megfizetek.
-
42. Megrészegítem nyilaimat vérrel,
 És kardom lúst eszik:

(Leszúrtak és foglyok vérével,
Ellenség vezéreinek fejéből.)

- XXXII. 43. Ujjongjátok pogányok, az ő népét,
Mert szolgálainak vérét megboszúlja;
És bosszút áll ellenségein,
S elfedezi bűnét földjének, népének.
-

17. *Mózes int e tóra megtartására.* XXXII. 44—47.

- XXXII. 44. És ment Mózes és elmondta minden igéit e tórának
A nép füleibe, ő és Jósué, a Nún fia.
45. (És elvégezte Mózes mind e beszédek elmondását egész Izráelhez.)
46. És ezt mondta nekik, Vegyétek szivetekre mind ez igéket,
Amelyekkel én bizonyosságot teszek ellenetek ma;
Melyeket parancsoljatok meg fiaitoknak, hogy őrizzenek meg,
Mecselekedvén e tórának minden igéit.
47. Mert nem hiábavaló dolog ez rátok nézve, mert ez a ti életek;
És ez által a dolog által nyújtjátok meg napjaitokat a földön,
Ahoza átmentek a Jordánon, hogy birtokba vegyétek azt.
-

18. *Az Úr felküldi Mózeset a Nebó hegyére:* XXXII. 48—52.

- XXXII. 48. És szólt az. Ur Mózesnek ugyanaz nap, mondván:
49. Menj fel az Abarimnak e hegyére, Nebó hegyére,
Mely Móáb földén van, mi Jerikóval szemben van;
És nézd meg Kanaán országát,
Melyet én Izráel fiainak vagyok adandó birtokúl.
50. És halj meg azon a hegyen, amelyikre felmégy,
És takaríttassál a te népeidhez.
(Mint meghalt Áron, a te testvéred a Hor hegyén,
És takaríttatott az ő népeihez.)
51. Mivelhogy vétettetek ellenem Izráel fiai között
A kádesi Meribá vizeinél a Cin pusztáján;
Mivelhogy nem szenteltetek meg engem Izráel fiai között.)
52. Mert magad előtt látod az országot, de oda be nem mégy
Abba az országba, melyet én Izráel fiainak vagyok adandó.
-

19. *Mózes áldása:* XXXIII. 1—29.

- XXXIII. 1. És ez az áldás, mellyel megáldotta Mózes, az Isten embere
Izráel fiait; halála előtt. 2. És ezt mondta:

Bevezető zsoltár: XXXIII. 2—5.

- XXXIII. (2.) Az Ur Szinájból jött
És Széirből kelt fel nekik,
Feltündökölt Párán hegyéről,

És jött szentség-miriádból ;
Jobbján törvény tüze számokra.

- XXXIII. 3. Bizony, Ő népeket szerető !
Szentjei mind kezecben vannak ;
És ők lábodnál táboroznak,
Ki-ki vesz beszédeidből.
-
4. Tórát parancsolt nekünk Mózes ;
Tulajdonúl, Jákob gyülekezete.
5. És lett Jesurunban király ;
Mikor népfőnökök gyülekeztek össze,
Együtt Izráel törzsei.
-

A mondások : XXXIII. 6—25.

6. Éljen Rúben és meg ne haljon ;
Hanem legyen egy kevés embere.
-
7. És ez Júdára, és ezt mondja :
Hallj meg, Uram, Juda hangját,
És népéhez vidd be őt ;
Kezeivel perel érte,
Hát légy segítségé ellenségei ellen.
-
8. És Lévre ezt mondta :
Urimod és Tammimod kegyesed férfiaié ;
Akit megpróbáltál Masszában,
Pereltél vele Meribáh vizeinél.
9. Aki azt mondja atyjáról és anyjáról, Nem láttam őt,
És fivéreit nem ismeri meg,
És fiairól nem tud ;
Mert a te mondásodat őrizték,
És szövetségedre vigyáznak.
10. Itéleteidet tanítják Jákobnak,
És tórát Izráelnek ;
Tömjénillatot tesznek színed elé,
És egészen égő áldozatot oltárodra.
11. Áldd meg Uram, erejét
És kezei munkája legyen kedves előtted ;
Törd le derekát azoknak, akik rá támadnak,
És akik őt gyűlölik, hogy fel ne kelhessenek.
-
12. Benjáminról ezt mondta :
Az Ur szerelmese bátországban fog lakni vele ;

Aki oltalmazza őt mindenkor,
És ő az ő lankái között lakozik.

- XXXIII. 13. És Józsefről ezt mondta:
Urtól megáldott az ő földje;
Ég gyönyörűségével, harmattal,
És a mélyvizekkel, melyek alant terülnek el.
14. És a nap gyümölcseinek gyönyörűségével;
És a holdak termésének gyönyörűségével.
15. Az ős-hegyek legjavával;
És az örök halmok gyönyörűségével.
16. És a földnek és teljességének gyönyörűségével,
És a csipkebokorban lakozónak jóakaratóval;
Szálljanak József fejére,
A koronás testvér feje tetejére.
17. Elsőszültötte felséges bika,
És bölényszarvak a sarvai,
Velök népeket öklel fel együtt,
A földnek széléig.
És ezek Efraim tízezrei,
És ezek Manassé ezerei.
-
18. És Zebulonról ezt mondta:
Örvendj Zebulon, kivonultodban;
És Izsakhár a te sátorodban.
19. Népeket hívnak hegyre,
Ott áldoznak igazságnak áldozatjával;
Mert tengerek bőségét szopják,
És fűvénynek elrejtett kincseit.
-
20. És Gádról ezt mondta:
Áldott, aki kiterjeszti Gádot;
Ugy lakik, mint egy oroszlán,
És kart, sőt koponyát lép.
21. És egy zsenget szemelt ki magának,
Mert ott volt egy vezéri rész elrejtve;
És elment a nép főivel,
Az Ur igazságát cselekedte,
És ítéleteit Izráellel.
-
22. És Dánról ezt mondta:
Dán oroszlán-kölyök;
Mely Básánból ugrik elő.
-
23. És Naftaliról ezt mondta:
Naftali, jóakarattal megelégedett,

És teljes az Úr áldásával;
Tengert és délt birjad.

- XXXIII. 24. És Áserről ezt mondta:
Legáldottabb a fiak közt Áser;
Legyen fivéreinek kedveltje,
És mártsa az olajba a lábát.
25. Vas és réz a te reteszed;
És erős légy, amig élsz.
-

Befejező zsoltár. XXXIII. 26—29.

XXXIII. 26. Nincs olyan, mint az Isten, Jesurun;
Ki az égen vágat segítségedre,
És az ő felségében, a felhőkön.

27. Lakhelyén az ősi Isten,
És lent vannak örök karjai;
És elűzte előled az ellenséget,
És azt mondta, Pusztítsd!

28. És lakott Izráel biztonságban,
Egyedül Jákob forrása
Gabona és must országban;
És egei harmatot csepegnek.

29. Boldog vagy Izráel, ki olyan, mint te?
Egy nép, mely az Urban üdvözült,
Segítségednek pajzsában,
És aki a te dicsőségednek kardja!
És hizelkedni fognak neked ellenségeid,
És te az ő magasságaikon lépdelsz.

20. Mózes halála és eltemetése: XXXIV. 1 12.

XXXIV. 1. És felment Mózes Moáb mezeiről Nébó hegyére,
A Pizsga ormára, mely Jerikóval szemben van;
És megmutatta neki az Úr az egész országot.
(A Gileádot Dánig, 2. és egész Naftallit, és Efraim és
és Manassé országát; és Júda egész országát a hátulsó ten-
gerig; 3. és a Negebet, és Jerikó, a pálmák városa völgyének
kerületét Coárig. 4. És azt mondta az Úr neki, Ez az a föld,
melyről megesküdtem Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak,
mondván, A te magodnak adom azt; megmutattam neked
szemeiddel, de oda nem mégy át.)

- XXXIV 5. Igy halt meg ott Mózes, az Ur szolgája,
Moáb országában, az Ur beszéde szerint.
6. És eltemette őt a völgyben (Moáb országában) Bét-Peorral
[szemben;
De senki sem ismeri sirját a mai napig.
7. És Mózes százhusz esztendőös volt, mikor meghalt;
Nem volt meghomályosodva a szeme, és nem tűnt el életereje.
-
8. És Izráel fiai harminc napig siratták Mózeset Moáb mezein;
Akkor bevégződtek Mózes gyászának sirató napjai.
(Józsue pedig, a Nun fia, megtelt bölcsesség lelkével,
Mert Mózes rá támasztotta a kezeit;
És hallgattak rá Izráel fiai és úgy cselekedtek,
Amint az Ur parancsolta Mózesnek.)
10. Nem is támadt Izráelben többé olyan próféta, mint Mózes;
— Akit ismert az Ur szemtől szembe —
11. Minden jelekre és csodákra nézve, melyekre küldte őt az Ur,
Hogy cselekedje meg Egyiptom országában
A Faraó előtt és minden ő szolgái előtt és egész országa előtt.
12. És mind arra az erős kézre és mind arra a nagy rettene-
[tességre,
Melyet cselekedett Mózes egész Izráel szemei előtt.

1. A szövetségkötés formulája.

(XXVI. 16—19; XXVII. 1—10.)

A XXVI. 16—19. verseket az újabbak általában nem a Deuteronomium corpusához, hanem a befejezéshez tartozóknak tekintik. Az azonban ilyen csonkán nem kezdődhetett; előtte még kellett valaminek lenni, amihez a 16. v. kapcsolódik. Helyesen sejtí Bertholet, hogy e versekben a XXVII. 9—10. vnek a kivitele foglaltatik. A ritmus ezt egészen bizonyossá teszi. Ha tehát visszatevesszük eredeti helyére, a XXVII. 10. v. után, akkor egy szépen kikerekített krónikás éneket nyerünk, mely egy nagyobb szabású Mózes-éneknek a megnyitója; és amelynek 4×9 soros strófájában a Jordánon való átvonulás után kötött szövetség formuláját látjuk.

Tartalma. XXVII. 1—3. Mózes a parancsolatok megtartására való komoly figyelmeztetés után azt az útasítást adja a népnek, hogy mikor a Jordánon átkelt, írja fel „ezt a törát“ nagy kövekre. Az után, 4. 8. 5. 6. 7. v. építsen „ott“ oltárt és mutasson be áldozatokat. — 9. 10. és XXVI. 16. Ez lesz a szövetség megkötése; mely által Izráel forma szerint az Ur népévé lesz, melyet az Ur törvényei most már jog szerint köteleznek. A XXVI. 17—19 aztán összefoglalólag megállapítja ennek a szövetségnek mind a két oldalát. Bertholet úgy véli, hogy ez az utolsó strófa volt az a formula, amellyel Jósia király II. Kir. XXIII. 3. szerint a népet a

deuteronomiumi reformra elkötelezte, és amire Jer. XI. 1—8. is útál. Ez egy kissé masszív felfogás. Bár az tényleg nem lehetetlen, hogy bizonyos terményáldozatok bemutatásánál használták ezt a formulát, mint a szövetségi köteleességekre való figyelmeztetést. Mégis valószínűbb, hogy ez a négy strófa, és a vele kezdődő mózesénekek is, egy olyan hagyománynak az alapján áll, mely szerint Izrael a Jordán átlépésekor forma szerinti szövetséget kötött az Urral. Kövek felállítása szövetségkötéskor, vagy egyéb ünnepléses alkalomkor is, szokásos volt, pl. Jégár Sahaduta, Galéd, Micpáh (Gen. XXXI. 46–49), Ében Háezer (I. Sám. VII. 12), stb.; ezeknek a köveknek előképei pedig bizonyára a Jósue által a Jordánon való átkelés emlékére felállított (Jós. IV.) kövek voltak. Az oltárépítést általában külön eseménynek veszik a magyarázók, és azt gondolják, hogy itt két forrásból eredő két különböző hagyomány van összezavarva; de jobb ezt a kettőt a szövetségkötés actusának két összetartozó mozzanatául tekinteni, mint Jós. VIII. 30. s köv. is már helyesen tekintette. XXVI. 16—19. l. a XXVII. 10. után.

XXVII. 1. v.) — — és Izrael vénei, Mózes mellett feltűnő, kivált, mikor azt mondja tovább, hogy *én parancsolok*, (tehát csak Mózes parancsol, nem a vének is). A LXX. „a népnek“ szavakat kihagyja. Ezt követi Steuernagel, és így fordít: „...véneinek. Mások azt vélik, hogy mivel itt két parancs van összezavarva, egyik a véneknek szóló eredetileg, a másik pedig a népnek. Ez azonban téves feltevés. De az kétségtelen, hogy a distichon túltömött. 2 3. v.) A 2. v. mondatát a 3a. v. fejezi be. *Ez a tóra* természetesen a most tárgyalt krónikás ének. *Mikor átmegy* esetleg törölhető. *Azért hogy* a felírás célját határozza meg: azért ird fel ezt a tórát, hogy ezért jutalmul bemeless az országba. A bemezzelés arra szolgál, hogy az írás jobban feltűnjön. Törvényeknek kövekre írása a régi népeknél szokás volt; de természetesen nem akkora corpus jurisoknak, mint a Deuteronomium.

4. v.) Ez a distichon még túltömöttebb, mint az első; a vers utolsó szavai és *meszeljétek* stb. esetleg kihagyhatók. *Amelyeket én mondok néktek ma*, azt jelzi, hogy itt a 2. vben említett kövek felállításáról van szó. *Az Ebál* hegyére nézve l. XI. 29. A samaritanus kodex ezt Garizimre változtatta, az ó-izraeli szent hegy tiszteletére. Csak ehhez a vershez kapcsolva állhat meg a 8. v.) Ez a tristichon az előző strófa parancsát csak azért ismétli meg, hogy a krónikás énekek terjengős szokása szerint hozzá fűzze a következő újat: 5. v: az oltárépítés parancsát. Ezt a tristichont a 6. v. első sora fejezi be; l. Ex. XX. 25. *Ép kövek* ellentéte a faragott kövek. A vers utolsó sorát a 7. v. egészíti ki egy tristichonra. Ez egészen deuteronomiai irány; csak a *békedldozatok* (Ex. XX. 24) nem.

9. v.) Mint az első strofában, mint közigazgatási vonatkozásúban a vének, úgy ebben a strofában, mint vallási vonatkozásúban a *lévita papok* vannak Mózes mellett felemlítve. *Haszkét* hapax

legomenon; arabizmus — csendesen figyelj ide! A tóra felírásával és az áldozat bemutatásával be van fejezve a szövetség megkötése. **10.** v.) Az előbbi megállapításból levonja a következtetést. Ide illik közvetlenül a **XXVI. 16.** v. A **XXVII. 10.**-ben Mózes vontá le a 9. v. következményét; most itt ugyanczt az Ur teszi ő általa. *Ezen a napon világosan a XXVI. 9. szavaira (ezen a napon lettél stb.) útál vissza.*

XXVI. 17. v.) A szövetség egyik oldala. Az *'amar* ige hifilje *'ét* praepositióval: *Az Úrral kimondattad*, mint egyik szerződő fél a másikkal, *ma*, a fentebb leirt szerződési actusban. Hogy nem csak azt mondatta ki az Úrral a nép, hogy az Ur neki Istene lesz, hanem azt is, hogy a nép az ő útain jár, stb.; az onnét van, hogy az Úrral való szerződésben a másik szerződő felet is az Ur kötelezi és képesíti is a feltétel megtartására. **18.** v.) Ennek felel meg az, hogy viszont az Ur választását, azt t. i., hogy Izráelt az Ur saját népévé választotta, most a néppel mondatta ki az Ur. Ami azt teszi, hogy a választást önként elfogadja és az Ur törvényének megcselekedése által teljesíti a maga részéről. **19.** v.) A szövetség ígérete: hogy minden népek fölé emeli az Ur Izráelt, hogy mint az Urnak szent népe, legyen azoknak, a többi népeknek dísze és dicsősége.

2. Felállás áldásra és átokra.

(XXVII. 11—13.)

E strófa jelenlegi helyén teljesen elszigetelten áll; ellenben, mint már régebben többen felismerték, jó kapcsolata van a XI. 29-hez, melyben Mózes azt rendeli, hogy bemenetele után tegye Izráel az áldást a Garizim, az átkot pedig az Ebál hegyére. **11.** v.) E szerint *azon a napon* a XI. 27. v. „ná“-jára utal. **12. 13.** v.) A *Garizim* és *Ebál* hegyére nézve l. XI. 29. vt. Amaz Sikemtől, az ősi kényi szenthelytől jobbra (délre), emez balra (északra) ősi vallástörténeti jelentőséggel bírnak. *Mikor átmentek a Jordánon*, glossa lehet; a strófa eredeti helyén, a XI. 29. után nem volt rá szükség. *Lévi* polgári törzs jelentőségében szerepel a 12 törzs között; ennek megfelelőleg viszont Efraim és Manassé egy törzsnek számít *József* neve alatt. A törzsek megosztása, a 6 Garizimre, 6 az Ebálra, némelyek szerint földrajzi fekvésök szerint történt: De világosabb magyarázat ennél az, hogy a Garizimre felállított törzsek mind a törvényes feleségek, Lea és Rákhel fiai; az Ebálra állítottak pedig mind szolgálók fiai, kivéve Rubent, Lea legidősebb fiát, aki eljásztotta elsőszülöttségi jogát (Gen 49.), és Zebulont, Lea utolsó fiát. Ő valószínűleg csak azért került ide, hogy kilegyen a 6 szám.

3. Tizenkét átok.

(XXVII. 14—26.)

Ez a szakasz nem függ össze az előzővel (XXVII. 11—13), mert ott a törzsek egyik fele az áldást, másik az átkot mondja, és

Lévi a többi törzs közé be van osztva; míg itt a lévíták szemben állnak az egész néppel, ők mondják az átkokat (áldásról nincs is szó), és az egész nép mondja az áment. Szellemére nézve is egészen különálló e szakasz: nincs több vonatkozása a Deuteronomiumhoz, mint a Szövetség-könyvéhez és a Szentségtörvényhez. Valószínű, hogy egy régi, de elveszett krónikás éneknek a maradványa, mely ének ugyancsak az ígéretföldre való bemenetelkor kötött szövetségről szólt. Az is lehetséges, hogy ezt liturgiai formulának is (antifonia) használták, és úgy maradt ránk. Az átkok 12-es számát a 12 törzssre szokták visszavinni a magyarázók; de természetesebb azt a versformára vinni vissza: 4×6 soros strófa van itt, és mindenikben három átok, amelyek egymással valamilyes benső vonatkozásban vannak.

XXVII. 14. 15. v. Az első átok az istenképekre szól. Itt a rendes distichon helyett négy sort találunk. Az első sor (14. v.), az egészre tartozik, tehát a versen kívül áll; a harmadik pedig valószínűleg a *peszel umasszéká*hoz irt glossa, A 15. vhez l. IV. 16. 23. 25. 28; V. 8. (= Ex. XX. 4.) IX. 12; Ex. XXXIV. 17; XX. 23; Lev. XIX. 4; XXVI. 1. **16. v.)** A második ezzel benső összefüggésben van, mert a szülők iránti tisztelet az Isten iránti tiszteletnek a reflexe. l. V. 16. (= Ex. XX. 12); Ex. XXI. 17; Lev. XX. 9. **17. v.)** Ugyanilyen természetű a *határok* iránt tartozó tisztelet is (l. XIX. 14.). Itt tehát három olyan bűnre van átok mondva, amely közvetlenül az Isten személyes felségjogát sérti. A feleletül adott *ámeneket* l. Neh. VIII. 6-ban is.

18. v.) l. még Lev. XIX. 14-ben is. **19. v.)** l. XXIV. 17; Ex. XXII. 21—2; XXIII. 6—9; Lev. XIX. 33. skv. **20. v.)** l. XXIII. 1; Lev. XX. 11; ahol a *takaró* (héb: *szárny*) helyett atyja *szemérme* van. Ebben a strófában három olyan bűnre szól az átok, amely a nemes érzést, nagylelkű, tiszta jellemet sérti.

21. v.) Ez nincs meg a Deuteronomiumban, ellenben l. Ex. XXII. 18—19; Lev. XVIII. 23. — **22. v.** Ez sem deuteronomiumi; de l. Lev. XVIII. 9; XX. 17. Ezzel szemben Gen. XX. 12; II. Sám. XIII. 13; ahol testvérek közt való házasságról van szó. **23. v.)** L. lev. XVIII. 17; XX. 14. Ez sem Deut. E strófában a durva nemi bűnöket éri az átok.

24. v.) L. V. 17; XIX. 11; Ex. XXI. 12. Lev. XXIV. 17. **25. v.)** L. XVI. 19; Eö. XXIII. 8. — **26. v.)** A *jáqim* kifejezésre l. II. Kir. XXIII. 3. 24. Ebben az utolsó strófában a kriminális bűnök esnek átok alá.

4. Az áldás és az átok.

(XXVIII. 1—68.)

A XXVI. 16—XXVII. 10-hez, a szövetségkötés formulájához kapcsolódik közvetlenül; és a szövetség megtartásához fűződő áldásokat, illetve a meg nem tartásához fűződő átkokat adja elő

18×9 soros strófában. Az átkokról ötször annyi strófa (15) szól, mint az áldásokról (3). A.) Az áldások a következők: I. Termékenység; II. Hatalom és méltóság; III. Bőség és tekintély. B.) Ennek megfelelőleg az átkok is három részre oszlanak, u. m. I. Terméketlenség; II. Vereség és megaláztatás; III. Szolgaság és szegénység. Ezekhez járul végül egy összefoglaló szakasz a tóran kívüli átkokról, melynek az a csattanója, hogy az engedetlen nép újból visszamegy Egyiptomba, ugyanazon az úton, amelyen kiszabadult onnét. Az egész nagyon tele van kései reminiscenciákkal, glossákkal és toldásokkal

A) Az áldás.

(XXVIII. 1 - 14.)

Három kilenc-soros strófa van itt, melyeknek gondolatai kölcsönösen átfolynak egymásba; de azért mégis észre lehet bennük venni bizonyos tagoltságot. Az első szól a termékenységről, a második Izrael politikai hatalmáról és mint szent népnek a többi népek közt feltűnő méltóságáról, a harmadik pedig a vagyoni bőségről és az ezzel járó külső tekintélyről. Szemmel láthatólag a XXVI. 19. részletezései ezek. A végén egy toldalék újból leszögezi az áldások feltételét.

I. *Termékenység.* **1.** v.) E vers d. e. sorát áttettük a következő strófába, melyhez tartalmánál fogva jobban illik; és a 15 19. v. is kihagyja ebből a strófából. **2.** v.) Az áldások (mint az átkok is) reális hatalmak, melyek mint valami személyek, úgy *jönnek red* az illető emberre. A vers atnach utáni része itt felesleges. **3.** v.) Ennek ellenese a 16. vben. **4.** v.) V. ö. VII. 13. — *És barmod gyümölcse*, ezt a LXX nyomán általában törlik; nem föltétlenül szükséges törölni. **5.** v.) A *kosár* (I. XXVI. 2.) terményekkel, a *sütőteknő* kenyértésztával mindig tele lesz. **6.** v.) Héb: *bejöttödben és kimentedben*, t. i. mikor haza térsz és mikor eltávozol hazulról a munkára.

II. *Hatalom és méltóság.* **1d. e.** v.) I. XXVI. 19. — **7.** v.) A vers első fele szép kép az Ur segítségének hatályosságára; a második közmondás a rendetlen menckülés jellemzésére. **8.** v.) A *jecav juss*, a jelentő mód értelmében; ritmikai célból való rövidítés. Az atnach utáni sor toldás. **9.** v.) I. VII. 6; XIV. 2; XXVI. 19. *Felállit*: messze látszó jelül a világban. A atnach utáni szavak, és talán még a „*mint megesküdtött neked*“ is. törlendők. Zökkenőt okoznak a 9. és 10. v. között. **10.** v.) Valakinek nevét nevezni valaki felett = felségjoga és oltalma alá venni valakit.

III. *Bőség és tekintély.* **11.** v.) *És bőven ad*, héb. bővölködtet téged. **12.** v.) I. XI. 14. Ez a régieknél nem kép volt, hanem természettani szemlélet: az eső, szél, stb. az ég kamráiban van elzárva. A bő termés meggazdagít, és *kölcsönt adsz*, stb. I. XV. 6-ot. Felesleges azt kutatni, hogy az-é az eredeti, vagy locusunk: ez

közhely volt a zsidóknál. **13.** v.) A képhez I. Jes. IX. 14. A vers második fele az I. v. ismétlése; a **14.** v.) pedig annak tovább fejtő glossája.

B) Az átok.

(XXVIII. 15—68.)

Az átok strófái eredetileg teljesen megfelelők lehetnek az áldás strófaival, mint ahogy az I. még ma is az; de aztán a történeti tapasztalatok alapján folyton bővültek, úgy hogy most a 3 áldás-strófának 15 átok-strófa felel meg. Ez az oka annak is, hogy az I-et kivéve az áldás- és átok-strófák között az összefüggés mind jobban elmosódik. Végre az egészhez egy függelék (IV) is van csatolva, amelynek az áldásban egyáltalán nincs megfelelője. A tartalom tehát ez. I. Terméketlenség; II. Vereség és megaláztatás; III. Szolgaság és szegénység (az I. III. áldás megfelelői) és IV. A tórán kívüli átok. Ez egy összefoglaló fenyegetés, mely azzal végződik, hogy az engedetlen népet visszaviszi az Ur Egyiptomba.

I. *Terméketlenség*: 15—24. v. 2×9 soros strófa. Az első strófa a **15—19.** vben teljesen megfelel az 1. abc. 2—6. vnek, csak a 4. és 5. v, sorrendjét cseréli meg. **20.** v.) E vers úgy indul, mintha a 8. v. ellenese akarna lenni; de akkor itt nem jó helyen van, mert a 8. v. a II-ik áldás-strófában van. Lehetne ugyan ebből két distichont csinálni és áttenni a II-be valamelyik strófához; de itt már a gondolatmenet annyira elmosódott, hogy nem lehetne neki biztos helyet találni. A második strófa. 21—24. v. a terméketlenség átkának fokozása és színezése. A **21.** v.-nek nincs is megfelelője az áldások között. **22.** v.) Hét csapás; a szám kerekszám akar lenni. A *chereb* helyett *chóreb*-et olvasunk, mert az emberi és növényi betegségek közé jobban illik a *szárazság*, mint a kard. **23.** v.) A *réz* nem angedi át az esőt; a *vas* nem terem. **24.** v.) *Ábáq* a felkavarodó por, a porfelhő; *'áfár* a letüledett por, rokon *'éfer*-rel.

II. *Vereség és megaláztatás*. Ez a 4×9 soros strófa nagyjában megfelel a II. áldás-strófának, bár egyes vonásokban és fordulatokban attól néha eltér. Vonatkozással van a fogságra is; de egészében mégis egy meghódított, leigázott és kiszarolt nép szenvedéseit rajzolja. És pedig bár sokszor közhelyekből vett vonásokkal, mégis személyes tapasztalataiból.

XXVIII. 25. v.) A 7. v. ellentéte. A 6. v. Jeremiára emlékeztet; a *zaaváh* vagy *zeváh*, valamint a *föld minden országa*, vagy *királysága* az ő kedvenc szavajárása. **26.** v.) Az eltemetetlen holttest lelke nem juthat el a seolba atyáihoz; ezért a legszörnyűbb sors az emberre, ha hulláját a vadállatok eszik meg. **27.** v.) *Egyiptomi fekély*, l. a VII. 15. jegyzetét. *Pestisdaganat: ofálim*, ami helyett a Oéré *techórimot* olvas; l. I. Sám. V. 6. A *riih* és *kosz* valószínűleg, a 6. v. egész bizonyosan toldás. Steuernagel ezt a

22. v. folytatásának veszi; nem is alap nélkül, de l. a 20. vhez tett megjegyzésünket. 28. v. Ugyanaz a három csapás Zak. XII. 4. vben is. 29. v.) l. Jes. LIX. 10. A 28. v tovább színezése. A vak délben is tapogat; hát még a sötétben! *Nem boldogulsz*, héb. = nem viszed sikerre. Ez a mondat toldás. A 29. a.-nak a következménye, a 29. b. v. ö. 33. vt. is. *Nem lesz ki megszabadítszon*, súlyosbító toldás.

30. v.) E három átok alapjául szolgáló eseteket, egyébként a zivataros rézműltben nem ritka eseteket, l. XX. 5—7-ben. A ketiből *ságal* igéjét a qéré *sákab*-ra enyhíti. 31—32. v.) A nem rég múltból ismert rekvirálások a hadi fogságba hurcolással súlyosbitva. *Nem áll hatalmadban*, t. i. hogy gyermekeid elhurcolását megakadályozd, vagy őket vis-zahozd. 33. v.) Az első sor túl-hosszú; vagy *és minden fáradságod* törlendő, mint fokozó toldás, vagy *melyet nem ismertél*, ami kedvenc deuteronomiumi kifejezés. A második sorra l. 29. b. vt. 34. v.) l. 28. vt. 35. v.) l. 27. v. Feltűnő önisméltés. Csak úgy lehet elképzelni, hogy az író annyira belé merült az átok-áradatba, hogy észre sem vette az ismétlést. 36. v.) A fogság itt, a 25—46. v. körében új gondolat. A *jólék* jussivusára l. 8. v. A király valószínűleg Jojákin. Az atnach utáni sor IV. 28-ból van; 37. v.) l. 25 c. v. Az egész strófa a közeli locusokból vett reminiscenciákkal van tele.

38. v.) *Chászal*, csak itt: LXX = feleszi; chászil = sáska. 39. v.) *Szűretelsz*, héb.: gyűjtesz, t. i. a szőlőt leszedni a lőkéről. 40. v.) *Minden határodban*, fokozó toldás; törlendő. *Lehullik*, jissal, a *násal* = levét, elvet igétől; mikor a fa elrugja virágját. 41. v.) A 32. v. ismétlése más szavakkal. 42. v.) *Birtokolja*: jejárés, pi. Csak itt. A *sáska*, héb. celácál = surrogó, cirpelő = tücsök, sáska

III. *Szolgaság és szegénység*. 43. v.) A 13. vnek, tehát a III. áldás-strófa csattanójának az ellentétese. 44. v.) l. a 12 d. 13. 45. v.) Az átkokat bevezető 15. v. újra felvételével tér át arra, 46. v.) hogy ezeknek az átkoknak teljesedése úgy, mint a következő strófák feltárják, *jel* és *csoda* lesz a zsidókon, amennyiben Istennek és az ő igazságának lételet mutatja.

47. 48. v. Ez az isteni igazság pedig teljesen a talio alapján nyugszik. A héber szövegben incongruentia van: *ellenségeidet, akít*; ezt a LXX kijavítja így; *akiket*; mi pedig így javítottuk ki: *ellenségedet*; mert a 48. c. v. igéjének, *tesz*, ez az ellenség az alanya, valamint a *hismidó* birtokos személyragja is erre megy vissza, mint alanyra. 49. v. l. Jes. V 26; XXVIII. 11; XXXIII. 19; Jer. V. 15; XLVIII. 40; XLIX. 22; Hab. I. 8. (Bertholet. 50. v.) Kemény és kíméletlen; a káldeusok jellemzése.

51. v.) l. 31. 33. v. *Mig kipusztít téged* felesleges a vers utolsó mondata mellett. 52. abc. v.) E vers d. e. sorai a következő strófa elejéről kerültek ide valami tévedés folytán. 53. v.) A hosszabb ideig tartó ostromok alkalmával tényleg előfordultak ilyen

esetek, I. II. Kir. VI. 28. skv; Jer. XIX. 9; Sir. II. 20; IV. 10; Ez. V. 10.

52. d. e. v.) I. Az 52. a. megisméltésével kezdi az 53. vhez elmondandó illusztrációját. 54—55. v.) A legfinomabb (*rak*, superl.) férfi is hogy levetkezi a nevelés által felvett habitust, sőt a bensőbb emberi érzést is a szükségben!

56—57. v.) Másik példa a legfinomabb nő, a leggyengédebb anya, akit a szükség állattá tesz. *Mássa*: pokla, magzat-burok; csak itt. — Ez a hűtlenségre szórt átkok forró zuhatagjának a csattanója.

IV. *A tórán kívüli átok*: XXVIII. 58—68. E négy strófa röviden összefoglalja a 15—17. átkait és fenyegetéseit, és megtoldja azokat a tórán kívüli átkokkal, melyeket abban foglal össze, hogy végül a nép visszajut az egyiptomi rabszolgaságba, amit pedig addig egy ránk nem maradt, de szerzőnk korában még ismert isteni szó alapján lehetetlennek tartottak. A ritmus az első strófában egy kissé zötyögős a sok toldás miatt; a többiben jó.

58. v.) Ujból felveszi a 15 vt. A *tóra*, aminek megtartására int, *ebben a könyvben* van megírva. A *név* az Isten jelölésére, már elég késői szokás. „*Az Urat, a te Istenedet*“, mint a „*név*“ értelmezője, a ritmus érdekében mellőzhető. 59. v.) *Hiflá* lámed-alef ige hifilje lámed-hé mintára. *Neemánót* (*á*man = szilárd, megtart ígétől) idői értelemben. Mind a két sor végén toldás van, mely a ritmust rontja. 60. v.) *Vehésib* nem „*rád fordítja*, hanem *ismét rád hozza*, vissza hozza rád azokat a betegségeket, amelyekről egyszer már megszabadított, amikor kihozott Egyiptomból, I. VII. 15. *Madvéh*, talán *madvéj*. A sor második fele itt is toldás. 61. v.) A tórán kívüli csapások: amik *ennek a tórának* a könyvében nincsenek megírva; v. ö. XXIX. 20; XXX. 10; XXXI. 26; ahol a tórának *ez a könyve* van.

62. v.) *Kevesen*, I. IV. 27; XXVI. 5: kevés számmal. 63. v.) I. Ier. XXXII. 41. Ha népe elvesztésével nem követ is el Jahveh épen öngyilkosságot, mint Bertholet gondolja; de azért mégis nehéz dolog ez neki, mint Hós. XI. 8. mutatja.

64. v.) I. 36; IV. 27—28; Jer. IX. 15 (magy. 16). 65. v.) Már nem csak a fogságot ismeri, hanem a diasporát is. A nyugalom egyik legfőbb jó (XII. 10), a nyugtalanság. félelem (I. Lev. XXVI. 16, 36) pedig a legnagyobb rossz. Lélek *búsulását*, vagy *eltikkadását*, *deábón* csak itt. 66. v. Ma úgy mondanók, hogy életed egy hajszálon függ. A foglyok életbiztonságára jellemző. A vers második sora a következő strófához tartozik.

66. b. v.) Átmenet a 67. v-re, mely a folytonos ijedelmek és kínos szorongások közt tengődő élet hangulatának mesterei rajza. 68. v.) *Hajdikon* viszi vissza őket az Ur Egyiptomba, tehát azon az úton, amelyiken Nékó faraó Jóákház királyt fogságba vitte

Egyiptomba. Ezen e tengeri úton ugyan Izrael még nem járt; de nem az út *azonosságán* van a hangsúly, hanem a visszamenetelen: arról szolt a XVII. 16 igérete, hogy nem fog megisméltlődni, és imé megisméltlődött. Oly nagy volt az Ur haragja. És a büntetés gyalázatát még fokozza, hogy a rabszolgavásáron senkinek sem kellenek.

5. *Bevezető intés Mózes énekéhez.*

(XXVIII. 69 — XXIX. 28.)

A Deuteronomium befejezésében a mellett a nagy Mózes-ének mellett, mely a hős életét a Jordánhoz való megérkezésétől a Nébó hegyen történt haláláig mondja el, azzal párhuzamosan, vele összebonyolítva van egy másik krónikás ének is, mely ugyanerről a tárgyról szól, de elmondandóit a Mózes Éneke köré csoportosítja. Ez a krónikás ének azonban csonkán maradt, mert a hős haláláról szóló részét kiszorította ama másik Mózes-ének. A két éneket ma már nagyon nehéz egymástól szétválasztani, kivált miután egyéb töredékek is keveredtek közéjük; de valami támasztékot mégis ad a ritmus, amaz 9, emez 6 soros strófaból áll; valamint az is, hogy amannak a tóra, emennek pedig a Mózes Éneke a központi gondolata. Ez a most tárgyalt fejezet szintén az Egyiptomból való kivonulással kezd, és a moábi szövetség-kötésre alapítja komoly intéseit, melyeknek tárgya a tóra megtartása, de főképen a bálványimádás tilalma. Ez nem csak a XXIX. fejezetnek, hanem ennek az egész krónikás éneknek a tenorja. A bálványimádás büntetése a fogság, melynek szenvedéseit fejezetünk Jeremiára emlékeztető felfogással rajzolja.

XXVIII. 69. v. E vers prózában van írva. Némelyek szerint a XXVIII-ban levő szakasz záró szava, mások szerint a XXIX-nek a felirata van benne. Ma általában mégis ez utóbbi vélemény az uralkodó. A legvalószínűbb az, hogy ezt valaki olyan írta ide, aki azt akarta leszögezni, hogy a XXVII. 9. 10; XXVI. 16—19-ben megkötött szövetséggel ez a XXIX. 11-ben kötött szövetség nem azonos, hanem ez egy másik, *moábi szövetség*. Amazt (XXVIII. 9. stb.), melynek a központi gondolata *a tóra*, ezzel szemben *hórebi szövetségnek* nevezi, I. V. 2. v. ö. IV. 13.

XXIX. 1. v. 1a = V. 1a; 1 bcd = I. 30; XI. 3. **2. v.)** I. IV. 34; VII. 19. — **3. v.)** Tőri a 2 és 4 v. közt a beszéd sima folyását, más gondolatkörbe vág. Az intés motiválására szolgáló ismert szólam.

4. v.) Am II. 10b. szavaival beszélőleg vezet be Jahvét, egészen a próféták stílusában; lásd ezt a 3-ik személyben VIII. 2. A 6. vt. I. VIII. 4. *És sarud nem kopott le lábaidról*, valószínűleg toldás; a VIII. 4-től el is tér. **5. v.)** A gondolatot a VIII. 3. magyarázza (a manna). A b. v. Ezékielre emlékeztet. **6. v.)** I. II. 26—III. 17; de a **7. v.)** niár többet nem vesz át a történetből, mint amire itt szükség van. Ide u. i. elég az, hogy *megvertük őket*.

8. v.) l. a 14. v. után.

9. v.) *Ti álltok itt*, t. i. az 1. skvben megszólítottak, akik a 40 évi vándorlason túl vannak. 10. v.) A *zsellérré* (gér), favágóra és vízmerítőre l. Jós, IX. 21. 27. — 11. v.) *Hogy átlépj*, stb. rendszeren a *bó'* igével van kifejezve; az *ábar* ige bizonyára arra a szertartásra utal, mely Gen. XV, 10, 17; Jer. XXXIV. 18-ban le van írva. Az *esküvés* ami által a szövetség megkötetett, maga a szövetség értelmében is nevezetik, mint a magyarban is a „hűt“ Ez a strofa megfelel a XXVII. 9, 10. XXVI, 16 19-nek.

12—14. v.) A fenti szövetségkötés célját és hatályának kiterjedését tovább fejtő prózai glossa. *Hogy felállítson*, stb. l. XXVIII. 9. v. ö. Ex. XIX. 5. A szövetséget Mózesen túl, Ábrahámra viszi vissza, mint Gen. XVII. 7. (P.) És a szövetség nemcsak azt kötelezi, *aki itt van*, tehát a megkötés aktusában részt vesz, hanem azt is, *aki nincs itt*, az az a jövő nemzedéket. A vér egységének gondolata nyilvánul meg ebben.

8. v.) Legjobb kapcsolata a 9—11-vel van: *őrizzétek meg-e szövetség igéit*, t. i. mely most, a 9—11. vben kötött meg. Ennek az intésnek viszont kitünő indokolása a 15. v.): az egyiptomi lakásra és szabadulásra való hivatkozás. 16. v.) Ebből természetesen főképen az illető népek bálványozása érdekli szerzőnket, mint akinek főcélja épen ettől óvni népét. *Sikkúc* (szörnyiség) és gillül (görgeteg, tuskó) Ezékiel kedvenc szavai. *Fa* és *kő* l. IV. 28.

17. v.) Itt érkezik tulajdonképeni tárgyához, az idegen istenektől való óváshoz. *Ma* a LXX-val törlendő; az óvás nem mára szól. A *mérget és ürmöt termő gyökérről* szóló megjegyzés (v. ö. XXXII. 32; Hós. X. 4; Ám. VI. 12.) glossa; aki idegen istenekhez hajolna, az lenne ilyen gyökér. 18. v.) *És megtörténjék*, (v. hájáh) a *pen* ide is kihat: nehogy megessék, ami nagyon közelfekvő feltevés, hogy az ilyen hűtelen, mikor hallja a szövetség *átkát*, az ellen azzal védekezzen, hogy hirtelen mond magára egy ellen-áldást, abban a hiszemben, hogy ezzel elhárította magáról az átok vészes következményeit. Az atnach után itt is van egy glossa: *hogy elragadja a részeg a szomjast* (valamennyi fordítás többé-kevésbé eltér ettől.) A részeg a bálványimádó zsidó, aki az áldozati lakomákon felvidül; a szomjas pedig az áldozati lakomák örömei után vágyakozó zsidó, aki eddig még visszatartotta magát, de félő, hogy az ilyen példák őt is elragadják. Hogy ez az eset nem volt ritka, azt abból lehet következtetni, hogy példabeszéd is van róla, imé.

19. v. Az ilyen ember azonban csalódik feltevésében: az átok, és kivált ez az átok élő hatalom, nem lehet útjából eltéríteni, hanem *red fekszik* (*rābac*, pompás kifejezés!) arra az emberre, és megsemmisíti azt. 20. v.) Az ilyen ember u. i. kiközösítetik, a saját tette által, abból a törzsközösségből, amelynek az áldás szól. *Hakketubáh* nőneve a *berit*-re megy vissza.

21. v.) Az ének itt meglehetősen rapsodicus tempóban halad: az átok a szövetség minden igéi szerint teljesül, azaz az ország elpusztúl. És akkor jön a *jövő nemzedék*, jön az *idegen*; de itt egy közbeszúrás megszakítja a verset, melynek folytatása a 23. vben következik. A közbeszúrás a népek csodálkozásának akar alapot vetni (*látják annak az országnak állapotát*), holott az már 19, 20. vben megvolt. A 22. v.) aztán leírja ezt az állapotot, az ősi például szolgáló Szodomáról és Gomoráról vévén a színeket; Gen. XIX. 24 sköv., Jes. I. 9; XIII. 19; Jer. XLIX. 18; L. 40; Am. IV. 11. Adma és Ceboim ezen kívül még Gen. XIV. 12; Hós. XIV. 8. A 23. v.) közvetlen a 21 ab-hez kapcsolódik: Azt mondja a jövő nemzedék, és az idegen; *És azt mondják minden népek*, stb. 24. v.) A csodálkozó kérdésre *azt mondják* majd feleletül, hogy a hűtlenség büntetése ez, mint Jer. XXII. 8. 9-ben.

25-27. v.) A felelet folytatása és befejezése. Új vonás benne a fogság felemlítése. Sok van benne, ami Jeremiára emlékeztet: *nátas*, Jer. XII. 14; *af, chémáh, qecef gádól* összeállítása, XXI. 15; *érec acheret*, Jer. XXII. 26.

28. v.) Ez a vers itt teljesen magában áll. Valószínű, hogy a gyűjtők diszitésül tették ide a rendelkezésükre álló készletből. *Az elrejtett dolgok*, a jövő, és általában minden, ami előttünk érthetetlen, *az Urnál vannak*, az ő birtokában, hatalmában, tudásában és abszolút rendelkezése alatt; *a megfejtett dolgok* pedig, a múlt és általában a tudásunk körébe tartozók, *nálunk* vannak, minket illetnek reánk tartoznak, és pedig azért, hogy azok segítségével betölthessük az Isten törvényét, v. ö. Márk. IV. 22. *A lánu ulbanéjnu* felett lévő pontok valami régi írástudónak valamely ide füződő gondolatára akarnak emlékeztetni. (Berth—Dillmann).

6. A megtérés megfordítja az átkot.

(XXX. 1—7.)

A mai magyarázók mind elismerik, hogy ez a szakasz szorososan hozzá tartozik a XXVIII.-hoz; de ők még a 8—10 verseket is ide tartozóknak vélik, amiben azonban tévednek. A gondolatmenet ez: ha a XXVIII-ban feltárt áldás és átok mind beteljesedik, és a nép a fogságban megtér, akkor az Ur is visszatér népéhez, haza viszi a fogságból és szeretetével árasztja el.

XXX. 1. v) Világosan XXVIII. 1—15 versekre utal; és a XXIX. 26. eredetileg nem lehetett itt közbül. A *hasébótá* tárgya nem az áldás és átok, hanem az, hogy azok mind beteljesedtek; ezért fordítottuk így: és te ezt szívedre veszed. A kifejezés különben jeremiási. 2. v. 1. Jóel II. 12; Am IV. 6, *Teljes szívedből* stb. 1. IV. 29; VI. 5. *Egészen úgy amint*, stb. a megtéréshez nem nagyon talál; aligha eredeti. 3. v.) A megtérés jutalma a szórványok összegyűjtése lesz. Tritojesajási gondolat. A *vecáb* visszacseng a 2. v. *vesabta*-jára.

4. v.) I. Neh. 1. 9. v. ö. Ám. IX. 3. 4. v.-ben ennek ellentétét. 5. v.) A restitutio in integrum, a jólét és szaporaság fokozásával. 6. v.) V. ö. X. 16. Jer. IV. 4. *Hogy élj*, héb: életted végett. 7. v.) I. VII. 15. A tállo elven alapuló gondolat: a megtérőt sujtott átok arra fordul, aki rajta az átkot végre hajtotta.

7. A megtérőhöz tér az Ur.

(XXX. 8—10.)

Ez a 3×4 soros strófa benső vonatkozásban van a XXVIII-al (I. XXVIII, 11. 63), és jól kapcsolódik a XXX. 7-hez; de a ritmusa más úgy hogy azt kell feltennünk, hogy ez egy tanult Szóférnek a reflexiója a tárgyalásunk alatt levő nagy Mózesénekhez. 8. v.) *A te Istenednek*, e szavak a M.-ből kiestek; de a LXX még megőrizte őket. 9. v.) Szórol-szóra a XXVIII. 11. a., csak a *letobák* van hátra téve. *Kezeidnek* a samaritánus és a LXX. szöveg szerint, a M: kezedenek. *Hogy örüljön rajtad*, I. XXVIII. 63. A 10. v.) első fele glossa egy szigorú tóratisztező szófér tollából. A *hakketubáh*-t valószínűleg a XXIX. 20-ból vette át az illető változatlanul; nem nézve, hogy itt *hakketubót* lett volna helyén.

8. Az ige közel van.

(XXX. 11—10.)

Ez a 2×5 soros strófa egészen önálló darab; ezt is a gyűjtők teheték ide, mint XXIX. 28-at. Közismert cáfolata lehetett a tóra teljesítésétől vonakodók kifogásainak. Itt tényleg egészen helyén is van. Pál apostol is ezt magyarázza Róm. X. 6—10-ben. 14. v.) *kezeidben*, e szó a M.-ből hiányzik (Pálnál is természetesen), de a LXX-ban benne van; és a ritmus megkívánja.

9. Válasszatok!

(XXX. 15—20.)

Általános a tudósok közt az a felfogás, hogy a XXX. 15—20 közvetlenül a XXVIII.-hoz kapcsolódik. Ez igaz is, azzal a hozzáadással, hogy ebből az összefüggésből a XXX; 1—7-et nem szükséges kikapcsolni. Az átok u. i. a XXVIII-ban oly hosszúra nyult, hogy a végén a szerző szükségét érezte annak, hogy mielőtt felhívna a népet a választásra, a XXX. 1—7-ben visszatérjen az átkok zuhatagával már szinte eltemetett áldásra annak leszögezésével, hogy a megtérés által az átok is áldásra fordul. Így most már egyforma elevenen áll a nép előtt az áldás és átok: most már tehát helyén van a felhívás, hogy válasszatok! A felhívás a tárgynak megfelelőleg 2×9 soros strófába van foglalva, u. m. a.) a tóra választása áldás és élet; b.) a tőle való elfordulás átok és halál.

XXX. 15. v. l. Jer. XXI. 8. Kám. és a revideált Kár. a névelőket, nagyon helyesen, meghagyták. Az *őket* és a *jó* = az áldás; a *halál és a rossz* = az átok a XXVIII-ban. **16. v.)** l. XI. 22; XIX. 9. A vers elején az *aszer* előtt még van egy sor, ami a M-ből kiesett, de a LXX megőrizte: *Ha hallgattok az Úrnak, a ti Isteneteknek parancsaira.* Így a vers egy kerek körmondát: ha hallgattok, stb; akkor élsz, stb. Az engedelmesség élet = áldás.

17. v.) A *veniddachtá*-ra nézve l. IV. 19-et. Az *elragadtatol* nem jó szó; de az ott hozzá fűzött magyarázat jó. **18—19. v.)** l. IV. 26; 8. 19. A 19. felveszi újból a 15. vt., ahoz fűzi a választásra való felhívást. **20. v.)** A vers első sora zárja a strófát; a többi glossa. A *hú* Istenre vonatkozik. Sokan vonatkoztatják a 19. 20. v. tartalmára; a jó választása, Isten szerete és a neki való engedelmesség; *az a te életed.* Az életet természetesen eschatologikus értelemben veszik; míg az előbbi esetben úgy kell venni, mint a 15. vnél. mondtuk.

10. Mózes, halálát érezvén, Józsué beindítja.

(XXI. 1—8.)

Ez a 3×6 soros strófa közvetlenül a XXIX. 1—28-nak a folytatása. Ott az egyiptomi szabadítás nagy csodáira való hivatkozással inti Mózes a népet a tóra megtartására, és óvja az idegen istenek imádásától, aminek szomorú következményeit szemléltetőleg előtárja; most itt halálának közeledését érezvén, Józsuéra ruhazza a vezérséget. Ezzel párhuzamos intézkedés a XXXI. 16—21-ben az, hogy ugyancsak Mózes halála esetére az Ur egy intő dalt (Mózes éneke) ad neki át.

XXXI. 1. v.) A M. szövege; és *méne Mózes*, érthetetlen. Ezért ma általában a LXX. szövegét fogadják el, mint a mi fordításunk is; *vajjélek móse vajedabbér* helyett *vajjekal móse ledabbér-t* olvasván. Miután a XXIX. 1—28 intését, mint egy halálára készülő atya elvégezte, akkor történt az, amit a **2. v.)** mond. Itt két momentum van a fenti intés és a 7. v-ben következő intézkedés motiválására, u. m. Mózes kora, l. XXXIV 7; Ex. VII. 7 (80+40); és az Úrnak az az intézkedése (III. 27.), hogy Mózes nem lépheti át a Jordánt. **3 ab v.)** L. IX. 3.

A második strófa ezt oda magyarázza, hogy az ígért földön Józsué által végzi el azokat a hadi tetteket, amiket a pusztai vándorlás alatt ugyan ő Mózes által vezetett el. **3c. v.)** L. III. 28. **4. v.)** L. II. 24; III. 1. s köv. **5. v.)** L. VII. 1—5. 16. 24. — **6. v.)** A kifejezésekre nézve l. I. 29; III. 28; IV 31; VII. 21. A 6 b. a 3 és 8 vből csúszott be; törlendő.

A harmadik strófa Józsué hivatalba állításáról szól. **7. v.)** *Tábó* helyett olv. Sam. Pes. vulg. szerint *tábi-t*, mint a 23. vben is van. **8. v.)** l. a 6 b. vt.

11. Ezt a tórát hétévenként fel kell olvasni.

(XXXI. 9—13.)

A XXX. 15—20 választásra hívja fel a népet a között az élet és halál között, mely ebben a tórában előtte áll, most pedig itt azt rendeli el, hogy ezt a tórát hétévenként fel kell olvasni, hogy az egész közönség megtanulja. A XXXI. 9—13 tehát a XXXI. 15—20-nak egyenes folytatása.

XXXI. 9. A papok a Lévi fiai, mint X. 8. v-ben; a vénekre nézve I. XIX. 12. Azért adta nekik, hogy ők hajtják végre a következő útasítást. **10.** v.) Azon a napon a M.-ből hiányzik, de a LXX-ben benne van; a ritmus követeli. Az *elen-gedés*-re nézve I. XV 1 s köv. *Móéd* = az innep napja, *idő-pontja*. A *Sátorok ünnepére* nézve I. XVI. 13—15. — **11.** v.) A M. szerint, hogy megjelenjék az *Ur előtt* (léráót, nif.); de ez valószínűleg az eredeti kálnak (lirót) túlságos vallási aggodalom-ból módosított olvasása, v. ö. XVI. 16. *Olvasd fel helyett LXX*; olvassátok fel; Sam. *jikkaré*; olvassátok fel.

12. v.) Ez az útasítás a 10. v-nek a jövőben való kivételére vonatkozik, nem pedig Mózes idejére, mint Steuernagel és Bertholet mondják; tehát a két első sor egészen helyén van itt. Majd a jövőben, Palesztinában is gyűjtsék össze a népet hétévenként a vidám sátoros ünnepeken, és tanítsák meg neki ezt a tórát. **13.** v.) A késő utódokra is kiterjedjen ez a rendelkezés. A Sam. a *ti Isteneteket* helyett így olvas: *az ő Istenöket*; ugyancsak Sam. és LXX. *amíg ti életben lesztek* helyett így: *amíg ők életben lesznek*. Így tényleg simább, mint M.

12. Mózes ezt a tórát átadja a lévitáknak.

(XXXI. 24—27.)

A XXXI. 14—27 versek sorrendje nagyon összezavarodott; mivel itt két párhuzamos gondolatmenetű krónikás ének van összekeverve. E tömbnek épen a közepébe került a Mózes énekéről szóló, 6 soros strófákban írt krónikás éneknek egy darabja a 16—22 versekben; amit tehát itt félre teszünk; a fennmaradó versekben a Mózes tórájáról szóló krónikás éneknek két strófája van; de az is megfordított, illetve megzavart sorrendben. A XXXI. 13-nak közvetlen folytatása u. i. nem a 14., hanem 24—27 v-ben van van; viszont ennek folytatása a 14—15. 23-ban.

A XXXI. 9—13. v-ben Mózes leírja ezt a tórát és-oda adja a papoknak és véneknek, hogy hétévenként olvassák fel a nép előtt; itt pedig, a 24—27 v-ben megőrzésre adják át a papoknak, hogy őrizzék állandóan a frigyláda mellett, tanúbizonyságul a nép ellen.

XXXI. 24. v.) A tórát sokan *sir*-re változtatják abból a

téves előfeltételből indulva ki, hogy strófánk még a 16—21. v. blokjához tartozik. *E tóra igéit leírni*, világosan a 9. v. utal. *Egy könyvbe végig*, fokozó glossa; első fele a 9. v. nál a LXX-ba is becsuszott. **25.** v.) A *léviták*, l. 9. v. **26.** v.) Ez a 9. v.) befejezése: nekik adta, hogy őrizzék a frigyláda mellett. **27.** v.) L. IX. 7. 24.; X. 16.

13. Józsuét hivatalba állítja az Ur.

(XXXI. 14—15. 23.)

Ez a 24—27. v. közvetlen folytatása: miután Mózes átadta ezt a tórát, mint szent örökséget a lévitáknak megőrzésre, most már az Ur megteszi kedves szolgájának halálára a szükséges intézkedést, megbizsa Józsuét az utódlással.

XXX. 14. v.) *Közel van*, stb. l. Gen. XLVII. 29. *Gyülekezet sátora*. l. Ex. x XIII. 7. — **15.** v.) L. Num. XII. 5; Ex. XXXIII. 9; — **23.** v.) A 15 v. hez általános vélemény szerint a 23. v. kapcsolódik. A *parancsolt* ige alanya a sátor ajtajában álló felhőoszlop, illetve Jahve.

14. Az Ur egy intő éneket ad Mózesnek.

(XII. 16 21.)

A XXXI. 1—8-ban Mózes, halálát közeledni érezvén, Józsuét megbizsa a népnek az ígért földjére való bevezetésével: ebbe kapcsolódik bele a l. 16—21, melyben az Ur, előre látván, hogy a nép új hazájában idegen Istenekhez fog pártolni, egy éneket ad át Mózesnek, hogy az tegyen tanubizonyságot az Ur mellett a néppel szemben, majd mikor bálványimádásáért keserves bajok szakadnak rá. Különben e szakaszt, egész a 30-ik versig, általában a Mózes énekéhez irt előkészítésnek tartják.

XXXI. 16. v.) Nem kell elmenni a kép stilisticai jelentősége mellett; *te fekszel, a nép pedig felkél*. Míg Mózes az atyákkal a seolban éli árnyékvilágát, a husvér nép a földön a kanaáni kultuszban tobzódik. Egészen Hóseai felfogás. ~~Mózes~~ (II. 4; illetve l. stb. nevezte először *paráználkodásnak* a bamakultuszt. Az *idegen* isten kifejezés teljesen megfelel ennek a felfogásnak; de azért igazuk lehet azoknak, akik a *nekár*-t későbbi toldásnak tartják. A „*melyet kötöttem vele*“ határozottan az. **17.** ab v.) Az ismert prófétai pragmatizmus: Izráel elhagyja az Urat, erre az Ur elhagyja Izráelt, és így tovább. *Zsákmánnyá lesz*, héb: hájáh lekol = megevésre való lesz. V. ö. VII. 16-ot, ahol viszont Izráel eszi meg a népeket.

A **17. cde.** v.) a második strófa első tristichonát alkotja. Az első strófában leirt tényállás következményét állapítja meg. A hűtlenség büntetésekepen rászakadt bajokból azt következteti a nép, hogy az Ur elhagyta. **18.** v.) Pedig az Ur csak elrejtí orcáját előlük; magától értetődően azért, hogy érezzék,

mit tesz Nála nélkül élni. *Akarva*, héb. = *elrejtven rejtem el*; az inf. abs. megengedi fordításunkat.

19. v.) *Irjátok le*, t. i. Mózes és Józsué. A LXX a többi igéket is többesbe teszi: *tanítsátok meg, tegyétek szájokba*; de szerzőnk egybeült is szereti változtatni a sing. és plur. alakokat a nemzet egyéni és kollektív oldalát tartva szem előtt. *Tanubizonyosság* annyiban lesz az ének, amennyiben a kilátásba helyezett eset bekövetkeztekor mutatni fogja, hogy az Úr azt előre megmondotta 20. abc. v.) Ez az értelme a második tristichon *hi-jének*. *Téjjel és mézzel folyó a „föld” után* jelző helyett appositíóul van téve nyomatékosság végett.

20. d. v.) Az előző strófa megállapításainak összefoglalása, hogy hozzá fűződhetnek a 21. v.) Mikor bekövetkezik a *sok baj és nyomorúság*, akkor lép érvénybe az ének bizonyágtétele, hogy Isten ezt előre megmondta. Ugyanis ez az ének még akkor is élni fog a fiak ajkain. *Mert tudom*, stb. héb.: *mert tudom képzeletét, amit csinál ma*, stb. Theodicea: az Úr nem csalódott, mert előre tudta, hogy Izráel meg fogja csálni. *Atyáiknak*, a LX -ból.

15. Mózes az éneket leírja, és összegyűjti a népet meghallgatására.

(〈X〉 I. 22—30.)

Mózes az Úr által adott éneket leírja és megtanítja rá Izráel fiait.

XXXI. 22. v.) A 19. v. parancsának végrehajtása. A 23 vt a 15 vhez kapcsoltuk; a 24 27 vt pedig a 13—14 v. között tettük; most következik tehát a 28. v.) Hogy az *igék* alatt a szóban forgó éneket érti, azt mutatja az is, hogy az *ég és föld tanúul hívása* világosan a 〈X〉 II. 1-re vonatkozik. Ez feltétlenül kizárja azt, hogy a 28 a 24 27-hez kapcsoltsák; mert akkor csak a tórára vonatkozhatnék. Nincs tehát jobb eshetőség, mint a 22-höz való kapcsolás, külső stilisztikai forma szerint bármily kevésbé közvetített is ez. 29 a. v.) Ez a sor fejezi be az első strófát. *Bizonyosan*, héb. inf. abs.: *megromolván megromoltok*; I. I 12: *sichét*.

29 bcde. v.) *Veqárat* (I. Ges. K. X^v VI. kiad. 74. §. g.) egyes 3-ik személy nőnem a *qará* lamed-alef igétől, mely itt a *qaráh* lamed-hé ige helyett áll; a sam. vissza is állítja: *qáretáh*. *Kezeitek csinálmánya* a bálvány. 30. v.) *Qehal J. v. ö. 28. v. haqhilú* stb.

16. Mózes éneke.

(XXXII. 1—43.)

Ez egy 19 × 6 soros strófából álló theodicea. A tankölte-ményekben szokásos bevezetés (1—3 v.) után megjelöli tárgyát

(4—5. v.), mely szerint Jahvéh Izráel hűtlensége mellett is mindig hű, és mindig azonos marad önmagával. A (6—14 v en aztán élénk színekkel festi Jahveh hűségét; majd 15=17. vben Izráel hűtlenségét; majd 18 25-ben a hűtlenség szörnyű büntetését. — És itt következik a nagy fordulat. Jahveh már arra gondolt, hogy elpusztítja megromlott népét; de ezzel ellenségei gúnyjának tette volna ki magát: ez az eshetőség aztán az ellenség mérges gög-jére fordítja tekintetét, mely kihívja rájuk a bosszúálló ítéletet (25—35. v.) Ez az ítélet természetesen napfényre hozza Izráel igazságát. És ekkor tűnik ki, hogy csak Jahvéban lehet Izráelnek segítsége, aki mindig hű önmagához és népéhez (36—43.) A theodiceában sok theologiai és költői szépség van; de írója mégis inkább tanult irástudó, mint költő. Cornill találóan mondja, hogy ez „bizonyos tekintetben a prófétai theologia compendiuma.“ Keletkezési korát némelyek a fogság végére teszik, mert közeli függést mutat Jeremiástól, Ezékieltől, sőt Deuterocesajától; mások lejönnek egészen a szír háborúig, ami valószínűbb is, mert a történeti háttér egészen az akkori szenvedéseket és hangulatot tükrözi.

Bevezetés. Égre és földre kihat, mint termékenyítő eső, ez az ének; mert az Ur nevét hirdeti. **1.** v.) L. IV. 26; XXX. 19; Jes. I. 2. Az ég és a föld itt is tanú mind arra, amit az ének mond; valamint a mondás tényére is. **2.** v.) *Lekach* az „átvett“ hagyomány; tehát már kialakult tan (a chokma irodalomban!) A cd. v. halmozó glossa; *szeirim* csak itt, *rebibim* I. Zsolt. LXXII. 6. — **3.** v.) A *név* itt nem csak Jahveh lényegét jelenti; hanem főleg dicsőségét, mit Izráel iránti nagy tetteivel szerzett. Ezért a liturgiális színű felhívás; *habu*, stb. Az ige *jahab*, itt plur. imperat.

A theodicea tárgya. Jahveh egyenes; népe facsaros. **4.** v.) Az Ur *szikla*, feltétlenül lehet benne bízni. Utja *ítélet*, a történelmet úgy vezeti, hogy minden lépésében az ő jogrendje nyilvánul meg és igazsága jut érvényre; ami az ő alság nélkül való hűségét, *igazságosságát* és *egyenességét* mutatja népének épen ellenkező tulajdonságaival szemben. **5.** v.) Ezzel szemben népe gonosz, facsaros. A vers első sora valószínűleg romlott. Helyre állítására nagyon sok coniectura van; de egyik sem jobb a M. szövegénél. Ez pedig legjobb értelmet ad, ha így. szóról szóra fordítjuk: a *sichét ló* alanya a *múmám*, melyben a suff. az a bánávj-ra megy; a *ló' bánávj* pedig parenthesis. Nem fiai, az ideális Izráel, romlottak meg az Urral szemben; hanem a tapasztalati Izráelnek egy súlyedt nemzedéke, azok, akik a „fiaknak“ csak *foltja* Ez az alapja annak, hogy a büntetés után ismét kegyelemmel fordul az Ur népéhez, és 36. v. „szolgáit megszánja“. A *petaltol* csak itt.

Jahveh hűsége. Világ kezdetétől fogva megkülönböztette Izráelt más népektől, és bár a pusztá elhagyatottságából vette fel, folyton elhalmozta gondos atyai szeretetének gyengéd jeleivel.

Az Ur Izráelnek ős időktől fogva atyja és megváltója, **6—7.** v.) A *bolond* = Zsolt. LIII. 2. = vallástalan; *nem bölcs*, v. ö. Péld. I. 7: istenfélelem nélkül való népet, mely *ezzel*, t. i. az 5. vben leszögezett ténnyel fizetett az Urnak, e szemrehányó kérdés-sel eszmélteti arra, hogy az Ur neki *atyja*, aki *megvette*, t. i. az egyiptomi szabaditással, megalkotta és *alapította*, nemzetté szervezte őt. Az *ős időkre* való utalás részint e viszony régiségét jelzi, részint a 8. vre készít elő. Éppen ezért a 7-cd nem illik ide, mert az, mint Jób VIII. 8-ban, mindig a hagyományos tan után való tudakozódásra vonatkozik, aminek a vének a letéteményesei.

Az Úr a nemzetek beosztásának alapjává Izráelt tette, **8—9.** v.) Régi magyarázat: mikor Isten a földet a nemzetek közt felosztotta, vigyázott arra, hogy Izráelnek is jusson hely. Új magyarázat: a LXX olvasása a helyes; *Izráel fiai* helyet *Isten angyalai* olvasandó. Tehát a népek határait az angyalok száma szerint alapította meg, úgy, hogy minden nép egy-egy angyal alatt álljon. Ez a kései zsidó felfogás. A mi magyarázatunk: Isten, a népeket Nőé fiainak, Sem, Kám és Jáfetnek nemzetségei szerint osztotta el, a Gen. X. s köv.-nek megfelelőleg. Ehhez illik a 10 v. megoklása: *Mert az Ur osztályrésze az ő népe*. Minden népek közül Izráel az ő személyes tulajdona, tehát az egész embervilág beosztásánál is azt vette alapúl. A *jaccéb* hif. juss. I. GK. 109 §. k.

Pusztában találta, **10—11.** v.) A gondolatot I. Hós. IX. 10-ben; bő kifejtését Ez. XVI-ban. A *jelél* (ordító) bizonytalan szó. A lelhely kietlenségével szembe állítja az Úr meleg szeretetét *Szeme fényét*, héb: szeme emberkéjét, magy.: szeme bogarát. A 11 cd. v. Ex. XIX. 4-ből van véve; valaki a hasonlat teljes kiépítésére tette elébe a két első sort: mint a sas, mikor felkölti fészekét, hogy repülni tanítsa fiókáit: úgy vette szárnyára Jahve az ő népét.

Egyedül vezette, **12—13.** v.) *Idegen isten* nem segített neki; v. ö. Hós. XIII. 4; Jes. XLIII. 12. *A föld magasságain*, minden emberi hatalom felett diadalmas magasságban, I. XXXIII. 29; Jes. LVIII. 14; másutt (Ám. IV. 13; Mik; I. 3) Jáhvéról mondatik, hogy a föld magaslatain „lépdel“= darak; itt az Úr az ő népét nyargaltatja, miközben minden jóval ellátja. A 14. verset valaki Kanaán gazdagságának teljes bemutatása végett toldotta ide egy öt-soros strófában. A *básánfi* egy kissé különösen hangzik; Benéj Básán. A *búza veseikövére* is csak ilyen toldalékba való kifejezés.

Izráel hűtlensége. Általános prófétai gondolkodás leszűrődése; miután a gazdag országban meggazdagodott Izráel, hűtlenné lett Urához. **15.** v.) E versnek eléje teszi LXX: „És evett Jákób és jólakott“. Sokan ezt be is veszik a szövegbe; de nincs helye. *Kirugott*, mint a jól tartott és kipihent paripa. *Kaszitá* csak itt. **16.** v.) *Idegenekkel*, t. i. istenekkel; *utálatosságokkal* = bálványokkal. **17.** v.) Egy négysoros strófa, toldás, mely az idegen isteneket gú-

nyolja ismert reminiscentiák alapján. Azok *ördögök*, ismeretlenek, *újak*, (parvenük) akik csak *nem rég* (héb.: közletről) *jöttek* divatba.

A hűtlenség büntetése. A büntetés a bűnnek megfelelő volt: idegen nép szörnyű, megsemmisítő pusztítása.

Az Ur elrejtí orcáját, **18—20** v.) Az előző strófa lényegét ebben foglalja össze. A *iesi* a *sájáh* ige juss.-nak (GK. 109. §. k) pausalis alakja, vagy olv. *tisseh* a *násáh*-tól. Ez az elfeledés oly sértő volt, hogy Jahveh ennek láttára *elborzadt*; *nác* abszolút, mint Jer. XIV. 21-ben. *Elrejtém orcámat*: nem hagyja el őket, de nem érezteti jelenlétét. Majd *meglátja*, hogy az ő segítségével *mi lesz végök* = mi lesz belőlük.

Idegen néppel bosszantja népét, **20 cd** — 21. v.) *Fonák*: a nép jellege épen megfordítottja Jahveh jellemének. *Émun* csak itt. A fonák fiak *nemistent* imádtak; az Ur *nemnéppel* veri meg őket. *Istentelen*, héb. bolond, I. 6. v.

Tűz gyűlladt fel, **22—23.** v.) Jahveh haragjának tüze az egész földet lángba borította; de nyilai mind Izráelre szálltak. *Aszpeh* = száfáh (= gyűjt) hifilje.

Kínt kard, bent félelem, **24 25.** v.) A szír háborúk és belvillongások napjaira emlékeztet. A háborúk három réme: éhség, dögvész és vadállat. *Mezój* a *mázeh* (kiszivott) szótól; talán Jes. V. 13 *metój* szava is így igazítandó. *Láz*, héb. *resef*, I. Énekek Én. VIII. 6: a belső tűz. Itt az éhség láza. *Qeteb* I. Zsolt. XCI. 6; *qóteb* Hós. XIII. 14. A *porban csúszók* a kígyók, *Kard rabol*, héb. tesz gyermektelenné. Általában úgy értik, hogy az anya, akitől a kard a gyermeket elrabolja, az ország; de *kint* és *bent* (*michúc* és *méhadárim*, vagy rendes prózában *mibbait*) szembeállítás megengedi azt is, hogy a házi tűzhelyekre gondoljunk, a családokra, akiktől az utcán a fegyver rabolja el tagjaikat, bent az örökös ijedelem.

A fordulat. Izráel büntetésének fokozatos színezésében végre oda jut az író, hogy legmegfelelőbb büntetés lett volna a hűtlen nép teljes eltörlése; de ezt az Ur azért nem alkalmazta, mert az ellenség félre magyarázta volna és magát hatalmasabbnak vélte volna az Urnál. Ez a félreértés éles megvilágításba állítja a pogányok istentelen voltát, ez viszont kihívja az ítéletet. Ez az ítélet megcseréli a helyzetet: a pogányokra fegyvert hoz, Izráelre pedig kiengesztelődést.

Az ellenség félreérténé, **26 27.** v.) Az Ur már gondolt is arra, hogy népe megérdemelné a megsemmisítést; de attól tartott, hogy ez esetben ellenségei azt mondanák, hogy ők győzték le Izráelt, és vele együtt természetesen Izráel istenét is, ahelyett, hogy Istennek igazságát és hatalmát ismernék fel a dologban. *Azt mondtam*, gondolatban, de nem elhatározás képen, *kiúrtanám*, impf. a lehetőség képen előttünk álló cselekvésre. Az ige, áfėjhem (GK. 58. §. 3 jegyz 75. §. mm.) bizonytalan; ezért sokan áficém-et olvas-

nak a LXX-val *szétszórom őket*. Feyerabend pedig felvesz egy páá'h igét elfű, szétszór értelemben. De hiszen az tényleg meg is történt. *Félreértik*: jenakkerú.

Az ellenségről fel lehet tenni ezt a képtelen gondolatot, 28—29. v.) Mert elvesztette minden józanságát: *tanácsát, 'óbad* st. c. 'óbéd-től, I. GK. 50. §. e. Ellenkező esetben *megértenék ezt*, t. i. hogy Izráelt nem az ő erejük törte le, hanem az Ur büntetése; és akkor *meggondolnák* a magok *végüket* is, amit a következő versek feltárnak. Ezt a felvilágosító magyarázatot egy szófőírta ide, annak megvilágosítására, hogy a pogányok miért élnek vissza hatalmukkal oly kiméletlenül Isten népével szemben.

A pogányoknak ez a félreértése pedig tiszta képtelenség, 30—31. v.) T. i. ez azt jelentené, hogy a pogányok *sziklája* Istene erősebb mint Jahveh, de ez nem áll, mert Jahveh nem kényszerűségből engedte hatalmukba az ő népét, hanem saját elhatározásából, büntetés képen. Mert, hogy az ő istenök nincs olyan, mint Izráelé, azt magok az ellenségek is elismerik. *Még ha*. stb. héb: *és ellenségeink bírák*, I. GK. 156. §. b. 1. jegyzet.

Az ellenség szodomái szőlő és bora kigyóméreg, 32—33. v.) A kép megértéséhez I. Jes. V. 1. s köv; Jer. II. 21; Zsolt. LXX. 9. s köv; Izráel nemes szőlő sarja; az ellenségek ezzel szemben szodomái és gomrai fajta. Tehát sziklájok nem is lehet olyan mint Izráelé: *mert ők* szodomai faj.

Közel a veszedelem, 34 35. v.) *Nemde ez* hú' az előző strófára, az ellenség gonoszságának festésére megy *el van téve nálam, kámusz* csak itt. Hós. VIII. 12; Jób XIV. 17-ből ismeri gondolat, hogy a bűnök Isten kincstárában el vannak raktározva az ítélet napjára: *A bosszúállás és megfizetés* (sillém helyett olv. az ismertebb sillum-ot) *napjára*, Ez a LXX. szövege, mely a *li* helyett: *lejóm*-ot olvas, ami tényleg nagyon jól ide illik. A M. szövege: *Enyém a bosszúállás és megfizetés*. A *veszedelem*, melytől *lábuk meginog*, már *készen van*, és *siet*. Olyan eschatologicus hang ez, amely beleillik a fogságvégi zsidó lelkületbe épen úgy mint a szír háboruk idejébe.

Az *ítélet*. Amikor a pogányok felett ítéletet tart az Ur, Izráelnek megkegyelmez. Némi iróniával még egyszer megbélyegzi ugyan hűtlenségét; de csak azért, hogy annál világosabban rámutathasson arra, hogy egyedül Ő lehet népének megtartója, Ő, aki mindig ugyanaz. Nyilatkozatát esküvel zárja; az író pedig egy hangulatos felhívást intéz a pogányokhoz, hogy a dolgok ilyen nagyszerű kifejlődése alkalmából ők is ünnepeljék Izráelt.

Az Ur igazságot szolgáltat (*jádin*), népének 36—37. v.) Az ítéletet a pogányok ellen azért hozza el az Ur, *mert szolgálta* (az 5 vben fiai *megszánja* véoromlásuk miatt. *Azlat* impf. fem. az ázal igétől *Erő*, héb: *jád*, *Éfesz*: végére jutott *rab* és *szabad*, héb: visszatartott és eleresztett; az egész nemzet. Ezt látva az Ur, egy

ironikus mondással; emlékezteti népét tönkremenetelének okára: *Hol vannak isteneik*, stb.

Csak az Urnál van az erő, **38 39.** v.) Még a 38. v. ab. is kérdés, melyben egy glossator a 37. verset szinezi tovább. A 37. v. közvetlen folytatása a 38. cd-ben van, ahol Jahveh ironicusan mutat rá arra, hogy a 37. vben említett „szikla“ bezzeg nem tud segíteni most! A **39.** v.) aztán ezt az iróniát szent komolyságra fordítja: *Lássátok most, hogy én vagyok az, hú', t. i. az Isten, (és nem azok, akiknek ti áldoztatok. Ezt a gondolatot fejezi ki megint az előbbi glossator: és nincs isten mellettem, Jahveh mellett azok nem is érdemlik az isten nevet.)* Én *sebesítettem*, célzás Izráel szenvedésére; melyekből most az ítélet ál al ki fog gyógyulni; míg a pogányokat az ő isteneik nem tudják majd Jahveh kezéből kimenteni. (A fordítás szövege így helyesbitendő.)

Az Ur esküje, **40—41.** v.) Felemelt kézzel önmagára amily igaz, hogy örökké él) esküszik, hogy az ítélet az ellenséget fogja sújtani.

Ünnepeljétek az Ur népét! **42 43.** v.) *Ujjongjátok*, ma így mondanók: ünnepeljétek *az ő népét*; de nem lehetetlen, hogy eredetileg *'immó* volt itt; *újjongjatok övele!* A németeknek gondot okoz, hogy kikhez szól ez a felhívás, miután *a pogányok* az ítéletben már megsemmisültek; nekünk ez ne okozzon gondot. *S elfedezi bűnét*: kippér liturgiai műszó, *Földjének, népének* helyett **LXX.** így: népe földjének = admat ammó. Ez a strófa nem olyan kerek, mint a többi, és két sor felesleg is van benne, a 3. és 4-ik. De viszont a **LXX.** meg még 4 sorral többet ad. Két eshetőség van tehát. Vagy a **LXX** négy plus sora is hozzá tartozott eredetileg az énekhez, és akkor ez a két kirekesztett sor is, tehát itt két strófa volt; vagy a **LXX** négy plus sora későbbi toldás, és akkor e két sor is az. Az előbbi esetben az ének kerekén 20 strófát tenne ki.

17. Mózes int e tóra megtartására.

(XXXII 44—47.)

Ez a 9-soros strófa közvetlenül a **XXXI.** 14—15. 23-ban foglalt strófához kapcsolódik. Miután Jósué be van állítva utódúl, most már Mózes és Jósué inti a népet, hogy új hazájában tartsa meg e tórát, mert ettől függ egész élete.

XXXII. 44. v.) *És ment*, ez az ige mostani helyén épen nincs helyén; de annál inkább az általunk kimutatott összefüggésben, u. i. a **XXXI.** 14 27-ben Mózes e tórát átadta a lévítáknak megőrzésre; **XXXI.** 14—15. 23-ban az Ur megbizsa Jósué-t a Mózes vezérségének átvételével, és ekkor *ment Mózes és Jósué*, hogy *e tórát* elmondja a nép füleibe. A **M**-ban *ének* van tóra helyett; de a **LXX** még megőrizte az eredeti szót; és e mellett e vers elé még egy distichont is told be, ami viszont az énekről

szól. Ez is mutatja, hogy az „ének“ és „tóra“ összecserélése mily nagy zavart okozott a szövegben. **45.** v.) Glossa a 44. vhez. **46.** v.) Itt már *tóra* van, ami mutatja, hogy a 44. v-ben is az volt az eredeti szó. **48.** v.) A *dábár* jelent szót, ígét, és dolgot is: itt talán ez utóbbi van jobban a helyén.

18. Az Ur felküldi Mózesst a Nebó hegyére.

(XXXII. 48—52.)

A fentebbi intés befejezése után Mózes parancsot vesz az Urtól, hogy most már menjen fel a Nebo hegyére meghalni. A strófa nem egészen kifogástalan; az 50cd. 51. v. valószínűleg toldás.

XXXII. 48. v.) *Ugyanaz nap*, sokan az I. 3-ban megjelölt napra gondolnak; de természetesebb arra a napra gondolni, amelyen Mózes a 44—47. vben foglalt intést befejezte. **49.** v.) *Nebó*, a III. 17—27-ben Piszga, a móábi Abarim hegységnek egy csúcsa. Az első *áser* Abarimra vonatkozik, a második Móábra. **50.** v.) I. Num. XXVII. 13—14, Innét van véve az 50cd. és az **51.** vbeli öt soros toldás. A történetet I. Num. XX. 1—13-ban. *Népelhez takaríttatni* = a seol-életbe felvételni. **52.** v.) A vers második sora a LXX-ban nincs meg; de a ritmus megkivánja.

19. Mózes áldása,

(XXXIII. 1—29.)

A fenti parancs után, és annak a XXXIV. 1. s köv. vben leírt végrehajtása elé van beszúrva a Mózes áldása. Ez nem áldás, sem nem egységes ének, hanem olyan féle népies mondások gyűjteménye, mint Gen. XLIX-ben a Jákob áldása. E mondásokban az egyes törzsek jellemére és bizonyos korbéli helyzetére és állapotára vonatkozó tá'áló megjegyzések vannak. Az egyes mondások keletkezésének korát megállapítani azért nehéz, szinte lehetetlen, mert néha egészen őskori jellemzéseket őriznek meg egészen kései fogalmazásban. Az egész gyűjtemény keletkezésének korára jellemző, hogy már perzsa szó is fordul elő benne. Feltűnő, hogy a gyűjtemény, legalább a M. megfogalmazásában, csak 11 törzsről szól (Simeon hiányzik), melyek között Lévi a többivel teljesen egyforma világi törzsként szerepel, bár már teljesen papi törzs; József pedig, mely Lévi mellett a legjobban ki van emelve, egynek számít (nem Efraim és Manassé), és Juda, elég röviden, mint a többitől elszakított és visszavágyó törzs említettik. Ami Salamon országának ketté szakadásáról egy olyan észak-izráeli szemléletet őrzött meg számunkra, amely szerint nem a 10 törzs szakadt el Júdatól, hanem megfordítva. A gyűjtemény előtt a 2—5 vben egy zsoltár van, mely Izráel történetét foglalja össze az Egytomból való kivonulástól a királyság megalapításáig igen röviden, nehezen érthető rapszodikus sorokban. A végén, a 26—29. vben szintén

egy ilyen zsoltár van, mely Isten nagyságát, Jesurunak azon alapuló boldogságát dicséri. Ezt a kettőt Steuernagel és utána Bertholet összefogja egy egységes theofániává, melyet valaki ketté szakított, hogy a mondások gyűjteményét közből elhelyezhesse. De ez irányban kifejtett munkájok művészete nagyobb, mint sikere. Általában az egész fejezet irálya bő alkalmat nyújt az exegetikai művészetre és önkénykedésre, amivel a magyarázók bőven is élnek. A coniecturának egész özönét hozta létre ez a fejezet. Mi, nem akarván a Dunába vizet vinni, lemondunk a coniectura alkotásról, és lehetőleg a M-hez alkalmazkodtunk.

a) *Bevezető zsoltár*: XXXIII 1—5. v.)

Ez a kis zsoltár egy ősrégi theophania töredékét tartalmazza, mely Jahvéhnek Izrael megalapítására való megjelenéséről szól. Valószínűleg volt még folytatása; de nem bizonyos, hogy az a 26—29. volt. Itt azért szakította meg a gyűjtő, mert neki csak arra volt szüksége, hogy a törzsekét, melyekről a következőkben szó lesz, összehozza.

XXXIII. 1. v.) A felirat. Az *Isten embere*, a prófétáknak, és általában az Isten dolgaival foglalkozóknak kedvelt jelzése, *Halála előtt*: mert a haldokló áldása nagyobb erővel bír, mint a másé; és a gyűjtő a következőket áldásoknak minősítette. 2. v.) *Szináj, Széir, Páran*, az ősi keni istenhegy nevei; a theofániákban (1. Bir, V. 4; Hab. III. 3; Zsolt. LXXVIII. 8. skv.) többször szerepelnek. *És jött szentség mirtádból*, t. i. a földi megjelenési helyek az égiekből jöttek. Ezt ma. a LXX-ra is támaszkodva, általában így olvassák: *és jött Meribat-Kádesből*. A törvény tüze a szinai törvényadás körülményeiből (tűz, füst) a törvény szigorára is céloz. *Számokra*, t. i. Izrael számára. 3. v.) *Ő*, t. i. az Ur, *népeket*, úgy kell érteni, mint a LXX mondja: az ő népét szerető. Ez kitészik abból, hogy az ő népének *szentjei* neki mind *kezében vannak*. Ő gondozza és tartja őket, és azok az *Ő lábainál ülve (tukkú)*, bizonytalan szó, talán *tákáh* pualja) vesznek (sing: ki-ki vesz az ő beszédeiből. *Middabberótejká* szintén bizonytalan szó. 4. v.) *Tulajdonúl*, a tóra, amit Mózes parancsolt, Izraelnek minden más néptől megkülönböztető, örökletes tulajdona. 5. v.) A *vajhí* alanya Jahveh a mózesi törvényadás folytán az Ur lett Izrael királya. *Jesurun* Izrael díszneve, Jákobbal ellentétben. *Mikor népfőnökök gyűltek össze*, stb. lehet vonatkoztatni Saul királlyá választására, vagy valamely döntő csatára; de leghelyesebb a szinai törvényadásra.

b) *A mondások*: XXXIII. 6—25. v.)

Jobban mondva jellemző mondások. Az elsőt kivéve, mindenik felett van egy felirat, mely jelzi, hogy melyik törzsről szól a mondás. Ezek a gyűjtő írásai. Valami rendező elvet a törzsek sorrendjében nem lehet megállapítani.

XXXIII. 6. v.) *Ruben*, úgy látszik, halódó félben volt. Azt kívánja neki, hogy *legyen emberei számmal*, azaz ne haljon meg, hanem maradjon neki legalább egy kevés embere. E helyett a sor helyett a LXX-nak némely kézírata azt adja: *És Simeon legyen sok számban*. És valószínű, hogy ez volt az eredeti; mert nem gondolható, hogy a gyűjtő csak 11 törzs mondásait akarta volna összegyűjteni. Az a magyarázat, hogy Simeon akkor már beolvadt a többi törzsekbe, nem elégséges, mert hiszen azért névben még fent maradt.

7. v.) *Júda kezeivel perél*, azaz küzd a népéhez való csatlakozásért, amiben ellenségei akadályozzák. Erre a történelem folyamán többször lehetett alkalom, mert Júda kezdettől végig külön utakon járt.

8. v.) *Lévi* papságára nézve I. X. 8. v. *Urim* = világosság, *tummim* = tökéletesség, két alak, amivel a pap sorsvetés útján a törzst megállapította nehéz esetekben. *Kegyeseid*, t. i. az Úr kegyesének, a Lévi törzs őseinek *férfiái*, collective = a törzs férfitagjaié. A VI. 16; IX. 22; Ex. XVII. 1—7-ben ugyan a nép kísérti Istent *Masszánál* és *Meribánál*; de Num. XX. 12-ben azért az Ur Mózeset és Áront feddi: szóval ez az eset az ő megpróbáltatásuk is volt. **9. v.** A papi collegium főfeladata az *Ur beszédeknek őrzése* (= a tóraadás) és a *szövetségre* való vigyázás (a tiszta és tisztátalan külön tartása, a ritus megtartása, stb.). Ez annyira elkülöníti a laikusoktól, hogy még a családi kötelekeket is nem létezőkké teszi. **10. v.)** A papi funtkiok tovább részletezése. *Szined élé*, héb. — orrodba, ami nagyon régi, nyers kifejezés. **11. v.)** *Chéjló*: erejét, ami vállasos feladatainak teljesítésére képesíti. *Kezei munkája*: az általa végzett szent szertartások. *Mechác mót-naim qámájv*, nehézkes kifejezés: törj le derekat ellené támadóknál. A legtöbbben szövegváltoztatáshoz folyamodnak. Lévi papi előjoga sohá sem volt egészen ellenmondás nélküli. Gyűjtőnk kétség nélkül északi izraelita volt; és az északi törzsek ragaszkodtak mindig leghevesebben az ősi keni papsághoz; a júdaiakkal ellentétben, akiknél a cádóki rend nyomult előtérbe.

12. v.) *Benjámín*, Jákob szerelmese — egyetlen volt; itt az Uré. A sor végén *vele* (álájv, t. i. az Urral) a Sam, LXX. Pes.-ban nincs benne. A *chóbeb* part. alanya az Úr; a *sákén*-é Benjámín. *Lankái közt*, héb. *vállai közt*, t. i. a hegyek vállain.

XXXIII. 13. v.) A *József* mondása részben (13—16. v.) azonos a Gen. XLIX. 25 b. 26. vel. Ez is mutatja, hogy ezek a mondások közszájon forogtak szerte: és nem érdemes azt vitatni, hogy pl. ez a József mondása itt eredeti-e vagy a Gen.-ben. Látszik, hogy a gyűjtő is, a szerző is egész szívéből modja azt a verset; tehát mindketten észak-izraeliek. Itt a kortörténeti háttér leginkább II. Jeroboám idejére illik. A *mélyvizek*, héb. *tehóm* = a tiamát, az ósöcéán, mely a földet tartja. **14. v.)** A gyümölcsöket a

nap és a hold hozza létre és érleli meg. *Geres* csak itt; és *jeráchim* tképen hónapokat jelent. **15.** v.) *Az őshegyek legjavával*, itt a *rós* a contextus útmutatása szerint átvitt értelemben veendő, ha *résit*-et nem olvasunk is helyette. **16.** v.) *A csipkebokorban lakó* = Jahveh; a *szeneh* az ősi keni holdkultusz szimbóluma volt. *Sókni*, í compaginis, I. GK. 90. §. A *tábótáh* hibás alak; LXX. Onk. Pes. *tábónáh*-t olvasnak helyette, bár az sem egészen illik az előzőleg felsorolt alanyokhoz. *A koronás testvér: nezir'echávj* testvéreinek nazirja, t. i. a nazirok hajkoronát viseltek, tehát József annyiban nazirja testvéreinek, amennyiben ő viselte a királyi koronát. **17.** v.) Héb: Ökre elsőszülöttje, dicsősége van annak; ez elsőszülött Efraim. Bölény = vadbivaly *szarvak a szarvai*, t. i. nem Efraimnak, hanem Józsefnek. Mint a két utolsó sor meg is magyarázza, Józsefnek két szarva Efraim és Manassé.

18. v.) *Zebulon és Izsakhár* össze vannak fogva; és jellemzők megfelel Gen. XLIX. 13. 14-nek, mely szerint Zebulon tei-geren járó kereskedő nép; Izsakhár pedig erős csontú szamar, ott-hon ülő nép. **19.** v.) *A hegy aho va népeket* tehát nem csak a 12 törzsből valókat) hív nak áldozati ünnepélyekre, valószínűleg a Kármel, ahol, mint Ilyés története is mutatja, nagy áldozati ünnepélyek szoktak lefolyni.

20. v.) *Aki Gád ot kiterjeszti*, az Jahveh. A kiterjesztés tekintetében nem szükséges valami legújabb eseményre gondolni; elég, há Gen. XLIX. 19-re gondolunk, vagy arra, hogy neki a Jordán keleti partján igen tágas területet adott az Ur. **21.** v. Héb: *és látott zsengett magának*, t. i. előbb kikapta részét a Jordán keleti partján, mint a tulajdonképeni honfoglalás megtöriént volna. *Mert ott volt egy vezéri* (mechóqéq) *rész elrejtve*, nagyon nehéz magyarázni; M. gondolatához legközelebb jár ez: azért választotta azt a zsengett, mert méltónak tartotta azt az ő vezetői szerepéhez. És hogy mégis *ement a nép főivel*, azaz, bár osztályrészét a keleti par ton kikapta, mégis átment a nyugati partra is a többi törzseknek a honfoglalásban segíteni, ezzel *az Ur igazságát cselekedte*.

22. v.) *Dán városának régi neve* Lais (= oroszlán) volt, mely földrajzilag valóban Bászánból *ugrik elő*.

23. v.) *Naftali* megelégedett állapotának magyarázata, hogy a Genezaret tavának (ez a *tenger!*) *déli* és nyugoti oldalától kezdve, a Jordán felső folyása mellett északra nyúlva igen termékeny taja-jon terült el. A szöveg nem biztos. A *jerásáh* szót a *járas* ige imperativus energicusának veszik.

24. v.) *Áser* = boldog; ennek a kifejtése a róla szóló mon-dás. *Ő a legáldottabb a fiak*, t. i. Izráel fiai közt. Földje termé-keny, főként olajtermő volt. Ezért: *mártsa az olajba a lábát*; ren-desen csak megkenni szokták a lábat olajjal. **25.** v.) A distichon két stichosa nem illik össze; talán a második romlott. A *dobé'* szó

bizonytalan; a LXX ischtüs-nek fordítja, mások jólétnek, stb. A stichos héber szövege ez: *és mint napjaid, úgy erőd.*

c) *Befejező zsolttár: XXXIII. 26—29. v.)*

Az Isten egyetlen voltát dicséri, aki mindig kész: Jesurun segítségére sietni; és ebből fakad Izráel boldogsága és nagysága. **26. v.)** A LXX. után *káél* helyett *keél* st. c.-t szokás olvasni. *Ki olyan, mint Jesurun Istene?* De ehhez nem illik a második sorban *beezreká* suffixuma, mely a Jesurunra mint vocativusra megy vissza. Jobb tehát elfogadni azt, hogy itt nem Isten Izráelhez való viszonyának, hanem magának Istennek egyetlensége van leszögezve. *Vágtat* = rókéb, lovagol, vagy kocsin megy. **27. v.)** *Lakhelyén* meonáh nem a máónnak mellék alakja, mert meonáh szó nincs; hanem annak locativusa; és ennek fel nem ismerése okozza a magyarázóknak a sok nehézséget: t. i. az égben van *az ősi Isten*, de *lent*, a földön vannak a karjai. A cd. sor a honfoglalásra céloz. **28. v.)** A 27. v. eredménye. Érdekes, hogy írónk eszményképe már Izráel elkülönítettsége; amellet természetesen a bő termés is. **29. v.** *Izráel* páratlanúl boldog (ki olyan, mint te?), mert ebben az egyedül való Istenben lelte üdvét (nősa a jása nif.), aki neki védő *pajzsa* és diadalmas *kardja*. Ezért ellenségei felett való fensőbbbsége biztosítva van.

20. Mózes halála és eltemetése.

(XXXIV. 1—12. v.)

A XXXII. 48—52 végrehajtása. A sok toldás kiválasztása után 2×9 soros strófa marad. Az első elmondja Mózes halálát és eltemetését; a másik pedig méltatja az ő prófétai nagyságát.

XXXIV. 1. v.) *Nebó*, I. III. 27; XXXII. 49. Az ország részletes körülírása, onnét kezdve, hogy *Gileádtól Dánig*, egészen a 4. v. végéig, tehát az egész **2. 3. 4. v.)** prózai toldás. Feltűnő benne a négyes eltagolás: a) *Gileád Dánig*; b) *Naftali*; c) *Efraim és Manassé*, és d) *Júda országa*, stb; mely nagyon hasonlít a későbbi Perea, Galilea, Samaria és Júdea elnevezésű beosztáshoz. **5. v.)** *Az Ur szolgálója*, a próféták diszneve. *Moáb országában*: tehát nem ment át Kanaánba; *az Ur beszéde szerint*, XXXII. 48—50. — **6. v.)** *Eltemette*: maga az Ur temette el Mózeset, *Moáb országában*, felesleges ismétlés az 5. vből; *Bét-Peórral szemben*, I. III. 29-vben **7. v.)** Teljes *életerejében* (léach csak itt) halt meg.

8. v.) *Harminc napig* tartottak, mint Áronnál, Num. XX. 29. *a Mózesért való gyász sirás- napjai*. **9. v.)** A kézrátámasztás szertartására nézve I. Num. XXVII. 18—23. Ez a négy soros strófa valahonnét valami véletlen folytán került ide. **10. v.)** Mózes páratlan prófétai nagyságának méltatása. Benne teljesedett be Num. XXII. 6—8. A régiéknél az volt a kriterium, hogy a halandó látja az Urat, anélkül, hogy meghalna; itt pedig az, hogy az Ur *ismeri*

a halandót személyesen, a Gen. XVIII. 19. és Ám. III. 2. értelmében: *Akit ismert az Ur szentől szembe*, parenthesis, a mondat folytatódik tovább a **11. 12.** vben.: nem támadt több olyan próféta, mint Mózes volt, azokra a jelekre és csodákra stbire nézve, amelyeket tett.

21. Összefoglalás.

A Deuteronomium befejezésében a következő, részint önálló darabok, részint töredékek vannak.

Az egésznek zömét alkotja egy nagy Mózes-ének, melynek a Mózes tórája címet adhatjuk. Ez elmondja Mózes történetét az ígért földének határához való megérkezésétől haláláig. Tartalma a következő:

XXVII. 1—8 Mózes útastást ad Izraelnek, hogy mikor átmennek a Jordánou, állítsanak fel nagy köveket, melyekre írják fel a tórát; és építsenek oltárt és áldozzanak.

XXVII. 9—10; XXVI. 16. Megmagyarázza, hogy ez lesz a szövetségkötés szertartása.

XXVI. 17 19. Felfeji e szövetségnek mind a két oldalát.

XXVIII. 1—68. Feltárja e szövetség megtartóira váró áldásokat és a megszegőire váró átkokat.

XXX. 1—7. Ehez hozzá teszi, hogy a megtérés azonban megfordítja az átkot.

XXX. 15 20. Erre felhívja a népet a választásra.

XXXI. 9—13. Elrendeli, hogy ezt a tórát 7 évenként fel kell olvasni a nép előtt.

XXXI. 24—27. E végből Mózes ezt a tórát átadja a lévítáknak.

XXXI 14—15. 23. Ekkor az Ur Józsuet beállítja Mózes utódául a szövetség sátorában.

XXXII. 44—47. Mózes pedig komolyan inti a népet a tóra megtartására. És azután,

XXXII. 48—52. Az Ur felküldi Mózeset a Nebó hegyére, és

XXXIV. 1—12. Mózes ott meghal és az Ur eltemeti.

A másik krónikás éneknek ezt adhatjuk címmül: „Mózes éneke“; mert ez arról szól, hogy az Ur egy éneklet ad Mózesnek, hogy legyen az tanúbizonyság az Ur között és Izrael között. Tartalma ez:

XXVIII. 69 XXIX. 28. Az Ur szabadító csodáira alapított bevezető intés a Mózes énekéhez.

XXXI. 1—8. Mózes halálát érezvén Józsuet beindítja.

XXXI. 16—21. Az Ur a Mózes halála után bekövetkezhető visszaesésre számítva, egy intő éneklet ad néki a nép számára.

XXXI. 22. 28—30. Mózes az éneklet leírja és összegyűjti a népet annak meghallgatására.

X> XII. 1—43. Mózes éneke.

E két krónikás éneken kívül, nem számítva az apróbb-na-

gyobb helyi betoldásokat, a következő töredékek vannak itt közbe
ékelve:

XXVII. 11—13. Mózes beosztja a 12 törzset a Garizim és
Ebál hegyére áldás- és átokmondásra.

XXVII. 14—26. Tizenkét átok.

XXX., 8—10. A megtérőhöz tér az Ur.

XXX. 11—14. Az ige közel van,

XXXIII. 1—29. Mózes áldása.

22. Zárszó.

A Deuteronomiumnak ez a felfejtése még behatóbb vizsgálá-
tot igényel úgy a bevezető és a befejező krónikás énekek egymáshoz-
mint mind a kettőnek a törvény corpusához való viszonyát ille-
tőleg; de annyit már most megállapíthatunk, hogy a mű keletke-
zéséről, a Józsia kultuszreformjához való viszonyáról; és általában
vallás-társadalmi jelentőségéről jelenleg forgalomban levő tudomá-
nyos nézeteink revízióra szorulnak. Ennek feltétele azonban az
egész hexateuchus-critica alapos revíziója.

